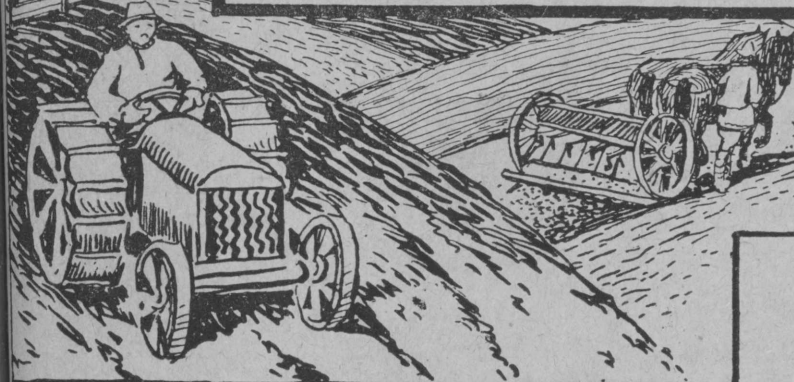

11.3.7.
11128-1
5

УЛУС

ТЫЛЧЭ ЙЭДА
ЛЭКШЭ СЫЛНЭ
МУТАН ЖУРНАЛ

П. Горбунов

№ 7.

1929 ий, ИЙУНЬ

Вуйлымаш.

№№		Вэлыж
1.	А. Ф. Конаков—Инспэктыр (пиэс)	2
2.	Шавэрдин М.—У туныктышо (мыскара)	8
3.	И. Алэксэйэв—Изи пашачэ-влак (ойл.)	9
4.	Шавэрдин М.—Сокта (мыскара)	11
5.	Пётр-Пайдуш—Чодраштэ (ойл.)	12
6.	„ „ —Йапий Москош коштын (мыскара)	15
7.	Элнэт Сэргэ—Сэнгыш (ойл.)	19
8.	Шкэтан М.—„Йошкар шўдыр“ (ойл.)	26
9.	С. Г. Чавайн—Дэзэртир-влак (повэсть)	29
10.	Кўтўчө Корий—Куралмаш (п. м.)	39
11.	П. М. Кушакова—Колкоз вийан (п. м.)	—
12.	Нэвэров—Ойго (ойлымаш).	40
13.	Тыныш О.—Крэсаньык писачыл погынымаш	43
14.	Т. —Арака (задэчэ)	48
15.	М. Иванов—Пэлэдыш (п. м.)	—
16.	Кожэр-Микал—6-шо № „У вий“ нэргэн (тэргымаул).	шэнггэл комышто

Мар. ж.
1-1

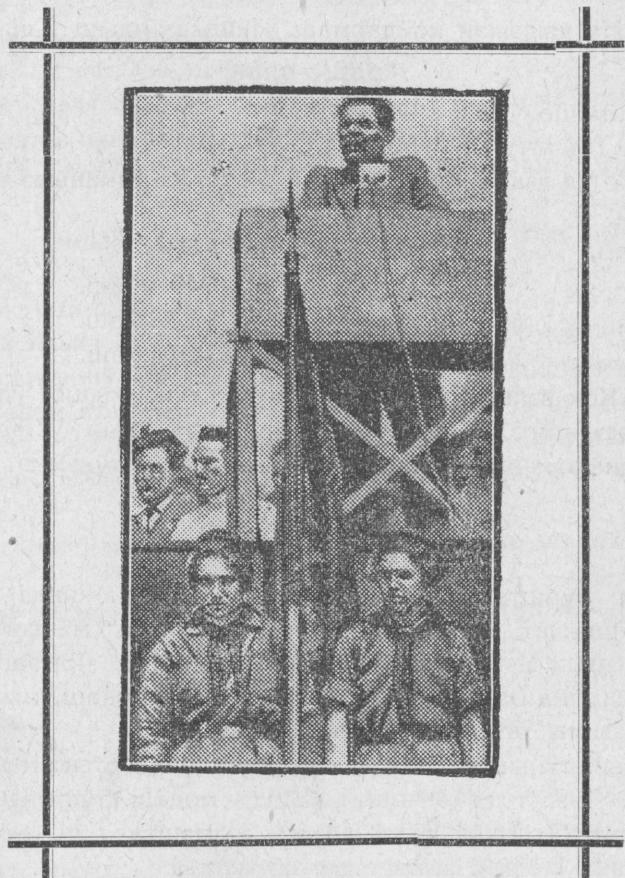
У-Н

Пүтынь туньасэ шэмэр, иктыш ушно!

Гос. Публичн. Б-ка
1929.
Лнгр.

У В И Й

ТЫЛЧЭ ЙЫДА ЛЭКШЭ, СЫЛНЭ МУТАН, СҮРЭТАН
ЖУРНАЛ.

Максим Горький пионер- влаклан мутым ойла.

№ 7

1929 ий ИЙУНЬ

№ 7

А. Ф. Конаков.

ИНСПЭКТЫР*)

Ик кыдэжан койдармаш. Икшывэ илыш тыч.

Модшо-влак:

Туныктышо ўдыр,	Опой,	} Тунэмшэ икшывэ-влак.
Сэргэ (эн кугу),	Матвуй,	
Мэтри (эн иви),	Шумат,	
Васли,	Эчан.	
Эпанай,		

Матвэй Ильич . . . 45 ийаш.

Микалэ, эргыжэ . . . 12 ийаш.

Элэксэ, пошкудо мари 25 ийаш.

Школ... Кок вэлыштэ омса: ик омса туныктышо ўдырын пачэрышкыжэ; вэсэ—түгө. Шола омса дэч тора огыл ўстэл дэнэ пүкэн шогат, умбалнырак пүкэн-влак. Пырдыж воктэн тунэммэ түрлө арвэр кэчат.

I КОНЧЫМАШ.

Ырвэээ - влак куршталыт, модыт, возат, йужо киндэ шултышым кочкын шинчат. Мэтри дэнэ Опой „чонгэшта“ манын модыт.

Опой (кидшым Мэтри дэкэ шуйа).—Мэтри, айда чонгэштэн модына.

Мэтри (кидшым Опой дэкэ шуйа). Йөра. Кузэ модаш, мый ом мошто, туныкто! (Пүкэныш ўстэл дэкэ мийэн шинчыт).

Опой. Мый туныктэм, тол, шич. Кугу парньатым мыйын копашкэм шуралтэ. Тэвэ тыгэ (ончыкта). Ындэ модаш тўнгалына. Колышт: „корак чонгэшта“ (кидшым күшкө нөлта). Чонгэшта гын, нөлтө. (Мэтри „чонгэшта“ манын кидшым нөлта. Адак шуралтат).

Опой. Ушкал чонгэшта, (кидшым нөлта).

Мэтри. Чонгэшта, (кидшым нөлта).

Опой. Укэ, ушкал ок чонгэштэ, молан кидэтым нөлтэт? Садылан вуйэт воктэн ик сово, (совэн колта).

*) Тидэ пизэ 1919 ийштэ возымо (Октэбрын 20); автыржэ 1922 ийштэ колэн.

Мэтри. Даай... пэш сайын кэртат. Ындэ мыйат модын моштэм. Айда модына. (Модыт). (Васли түгө лэктэш да, вашкээк куржын пура).

Васли. Ырвэээ-влак! Ончыза нэмнан дэкэ ала кө толэш. Кидыштыжэ ала мо тугай, шондык гай, (чыланат төрза дэкэ куржыт).

Эпанай. Суас ала мо. Сатум ужала дыр. Укэ гын, молан шондыкым коштыкта. Айста сатум налына.

Чыланат (йывыртэн). Айста сатум налына. Көлан мо күлэш, налза.

Матвуй. Мланэм энэр күлэш.

Сэргэ. Мланэм шүртө күлэш.

II КОНЧЫМАШ.

Нунак да Матвэй Ильич (изи чэмоданым нумалын).

Ырвэээ-влак. Мом ужалэт? (йыржэ пүтралтыт). Мыланна вашкэ ончыкто. Мэ чыла налына.

Шумат. Шэргэ дэн шүртө уло мо?

Матвэй Ильич (чэмоданым шында). Укэ, нимомат ом ужалэ. Мый тэндан тунуктышым ужаш пурышым.

Чыланат. Молан күлэш нэмнан тунуктышо? Ала уналыкэш толынат.

Мэтри. Нэмнан тунуктышо ала көм ола гыч вуча. „Изипэтр“, манэш.

Эпанай. Изи-Пэтр мо, ойлэт, инспэктыр, ман.

Матвэй Ильич (нуным ок болышт). Корно пэш осал. Лавран, Тарьян курыкэш орава шүдыр тугын кайыш. Пыкшэ-пыкшэ йалышкэ толын шунам. Оравам апшатэш кодышым, ышкэ тыштэ вучынэм.

Чыланат. Йөра-йөра, вучо вэлэ. Нэмнан тунуктышо пэш сай. (Матвэй Ильич тупэшыжэ Шумат кагаз почым пижыктэн сага. Моло-влак йышт воштылыт).

Мэтри. Изишак вучалтэ, нэмнан тунуктышо вашкэ лэктэш. Вара пурэт.

Матвэй Ильич. Укэ, мый апшатыш мийэн толам чэмоданэм кызытэш кодэш, (кайа).

III КОНЧЫМАШ.

Ырвэээ-влак.

Чыланат. Шондыкшо могай чаплэ, (савыркалат). Көргыштыжө мо уло? Ончышаш ыльэ. Ой-ой могай нэлэ, (нөлтал ончат).

Шумат. Чытыза, мый нөлтал ончэм, (нумалэш да, умбак куржэш, почэшыжэ чыланат куржыт).

IV КОНЧЫМАШ.

Нунак да, тунуктышо ўдыр.

Тунуктышо ўдыр. Адак сөлэда? (Чыланат ышкэ вэрышкышт мийэн шогалыт). Кузэ огыда вожыл? Ончыза, кунар пуракым адак луктын

улыда. Кунар кана тыланда ойлыман. Ындэ изи огыда ул вэт. Шичса, (мбгтэш - ончэш коштэш). Шукэртак каласэнам вэт: нэмнан школыш инспэктыр толэш. Тыгайыш толын пура гын, мо лийэш. Мыланэмат, тыландат чот вэрэштэш.

Чыланат. Мэ тэтла огына сөльö, тыйын мутэтым колыштына.

Туныктышо ўдыр. Шкэндам сайын кучыза. Толмыж годым шып шинчыза, иктаж мом йодэш гын, ида лүд-вийан ойлыза. (Чэмоданым ужэш). Тидым кө кондэн? Көн?

Чыланат. Ала көн; тыйым йодо.

Васли. Орава шўдыр тугын манэш. Ышкэжэ апшатыш кайыш. Вашкэ толам маньэ.

Тун. ўд. Ындэ кэртда койэш. Тудо инспэктыр улмаш дыр. Мом ойлыш? Толмыжо годым шогалда, укэ.

Чыланат. Мэ сатум ужалэн коштшылан вэлэ шотлэн улна.

Шумат. Мый шўртым да шэргэм йодым. Укэ, манэш.

Тун. ўд. Ой, йумыжат... (Вуйжым руалтэн куча).

Ырвэзэ-влак. Сатум ом ужалэ, - маньэ. Тыйым вэлэ йодо да, кайыш. Мэ тыйым—сай улат—манын каласышна.

Васли. Тудо вашкэ толэш. Мэ тупэшыжэ кумага почым пыжыктэн улна.

Тун. ўд. (öрын). Молан тугэ ыштэн улыда!? Ындэ мом ыштэна (Шып шога). Тудо адак толэш дыр. Тудо инспэктыр. Колыштса. Толмыж годым ида лүд, вийан ойлыза. Ындэ тунэмаш тўнгалына (журналым дуктэш да, лўм дөнө кычкыра). Айгэлдэ Шумат.

Шумат. Тыштэ улам.

Тун. ўд. Акнаш Васи?

Васли. Тыштэ улам.

Тун. ўдыр. Аймэт Эпанай?

Эпанай. Мыйат улам.

Тун. ўд. Лукан Опой?

Опой. Улам.

Тун. ўд. Маркан Эчу?

Чыланат. Толын огыл. Огэш кэрт.

Мэтри. Можо огэш кэрт? Тачэ кумалыт. Соктам кочкыт.

Тун. ўд. Сита. Ида кычкырэ. Макси Матвуй?

Матвуй. Толын улына.

Тун. ўд. Кунарын улыда? Улам, ман. Чопаш Сэргэ?

Сэргэ. Улам... Улам... ой... ой, (варгыжэш).

Тун. ўд. Мом варгыжат?

Сэргэ. Васи ўпэм кўрэш, (кыньэл каласа).

Васли. Мый кычкыршэ ўпшым кычалам, (шогалэш).

Тун. ўдыр. Шичса. Коктынат кэчываллан кочдэ кодыда. Колыда?

Сэргэ дэнэ Васи. Колына.

Васли. Тудо ышкэак кўраш кўштыш, кычкыршэ ўпэм укэ манэш.

Сэргэ. Молан шойыштат. Тый лўмынак кўрат.

Тун. үд. Шичса. Ида сөльө! Эпанай Мэтри?

Мэтри. А... а... а?

Тун. үд. Мо тыгай улат. Кунар кана тыданэт ойлэнам... Йодмо годым: „тыштэ улам“, ман. Умлышыч?

Мэтри. Мо-о?

Тун. үд. Мо тугай. Упшатым корак гай карэт? „Улам“ ман. Умлышыч, укэ?

Мэтри. А-а?

Тун. үд. Орадэ дэнэ ышкэат орадак лийат.

V КОНЧЫМАШ.

Нунак да Матвэй Ильич (шэнгэлныжэ кагаз поч).

Ырвэээ-шамыч кыньэл шогалыт.

Матвэй Ильич. Кутрэда? (туныктышо үдырлан кидым пуа, вара ырвэээ-шамычлан). Кутырэда, игэм-влак.

Чыланат. Пэш кутырэна.

Матвэй Ильич. (туныктышо үдырлан). Вуйэш ида нал, тэндан пашам изиш лугыч ыштышым.

Тун. үдыр (өрын). Мэ лачак урокым пытарышна вэлэ.

Матвэй Ильич. Мый изишлан вэлэ пурышым. Орава шүдыр тугын кайыш да, апшатыш олмыкташ колтышым. Тэндан дэран вучынэм ыльэ.

Тун. үдыр (йышт). Мыйым олталнэжэ, (вийан). Мланэм йоча-влак шангэ ойлышт, мэ пэш куанэн улына, тау пурмэтлан. Пүкэныш шич (ончыкта). Ала изиш йодат ыльэ, мыйын йочам-влак пэш сайын тунэмыт.

Матвэй Ильич. Öрынам! Мый нимомат ынэм йод ыльэ. Ырвэээ-влак тунэмыт, тау!.. Мом ышташ, öрынам.

Тун. үдыр (йышт). Ай, могай чойа. (Вийан). Мый йодаш күштэм, толмэт арам ынжэ лий. Тэвэ журнал (пуа).

Матвэй Ильич (йышт). Öрынам! Мом ыштышаш. Молан пэшак пижын. (Вийан). Пэш йодат гын, изиш ойлышаш (пүкэныш шинчэш, ырвэээ-влакат шинчыт).

Тун. үдыр. Мом йоднэт? Шотлымаш гыч тунгалат дыр? Көм йодат?

Матвэй Ильич. Кө сайракын мошта, тудым йодшаш. Тэвэ изи ырвэээ дэч йодшаш.

Тун. үдыр. Мэтри, тол.

Мэтри. А-а?

Тун. үдыр. Тышкэ тол, манам. Мо тугай улат? От кол мо мо? (Мэтри толэш)... Тидэ шукэртэ толын огыл.

Матвэй Ильич. Шотлэн моштэт?

Мэтри. Мөштэм.

Матвэй Ильич. Колышт. Мый тыланэт вич олмам пуэм, адак тун-ыктымо ўдыр кок олмам пуа. Кунар олмат лийэш? (Мэтри шып шога).

Тун. ўдыр. (Мэтридан) Шоналтэ да каласэ, (шып) ит лўд.

Мэтри (шоналта). Иктэ вэлэ лийэш. (Туныктышо ўдыр йылт ёрын шогалэш).

Матвэй Ильич. Шольым, шоналтэ да ижэ каласэ: мый вич олмам пуэм, тудо кок олмам пуа.

Тун. ўдыр. Ит лўд, вигак ойло.

Мэтри. Мый лўдмаш укэ. Коч кузэ шотло, иктак вэлэ лийэш. Иктэ дэч утыжым чыла Васи шупшын налэш.

Васли. Укэ, шойыштэш. Мый налмашэм укэ. (Тун. ўдыр Васи вэлыш кидшым рўза).

Матвэй Ильич. Ну йёра, йёра. Тыштэ Васи ок лий гын, тунам вара кунар лийэш.

Мэтри. Тунамат иктак вэлэ лийэш. Васи ок лий гын, Сэргэ шупшын налэш. Ончо-йан могай кугу.

Матвэй Ильич. (Воштылэш, ырвэзэ-влакат воштылыт). Ну, йёра, иктэ гын, иктэ. Кунар йэнг уло тидэ пёртыштё, шотло.

Мэтри (йыр онча). Лу.

Матвэй Ильич. Сайрак луд. Ончо-йан, тыштэ визыт, адак коктыт, эша коктыт—кунар лийэш.

Мэтри. Лу лийэш.

Матвэй Ильич. Кузэ тугэ?

Мэтри. Тугак лу лийэш. Эчан шангак тэнтгыл йымак шылын возын, тудынгэ лу лийэш.

Тун. ўд. Эчан! (Эчан эркин лэктэш).

Мат. Ил. Йёра, йёра. Тый шотлэн кэртат улмаш, вэрышкэт щич.

Ту. ўд. Адак лудыктэн ончыкто. Ырвэзэм-влак почэла мутым лудын пэш кэртыт. Сэргэй, тол! (Сэргэ толэш).

Мат. Ил. Могай почэла мутым шинчэт, каласэ?

Сэргэ. Почэла мутым шуко шинчэм да кызыт мондэнам. (Шона). Иктэ ушэшэм возо: „Кайык-шамыч“

Кугу шоло вуйышто, кайык-шамыч чыгмалтат,

Варакш толжо, мэ тыштэ, кўрыштына, манылдат.

Ала кужэч „буж“ шоктэн, варакш тольо чонгэштэн.

Чыгэ, чога кутырмэт, пытыш шоло вуйыштэт.

(Шып шога)

Мэтри (йышт). Вараш иктым солалтэн

Кайыш тумбак чонгэштэн.

Кайык-шамыч адакат

Тошто-гайак чыгмалтат (Сэргэ тидымак ойла).

Сэргэ. Кёлан нэлэ тольо гын,

„Шыр-шыр“ ыштал йодалыт,

Иктэ вэсым кычкырат,

Палмэ шуэш кэч кёнат.

„Андри ватым нангайыш“,
Манын иктэ кычкыра,
„Ту осаллан тугак күлэш“,
Манын вэсэ койдара.

Матвэй Ил. Ай-ай, пэш кэртат. Ындэ ситыш. Мланэм кайаш күлэш.
(Кынбэлын төрзаш онча, адак уэш шинчэш).

Туныктышо ўдыр. Адак туштэн ойлымашым йодса, (вашкэрак кычкыра). Опой, Эчан, Шумат, тышкэ толза, кок марий ойлымашым каласыза.

Опой. Кутрэт, Эчан тангэм.

Эчан. Кутрэм, Опой тангэм.

Опой. Могай илымаш, родэм?

Эчан. Ит пэлэштэ тангэм. Мыйын ойгэм тый от шинчэ аман? Мыйын суртэм чыла погэмгэ йүлэн, тулэч вара күчэн кошташ лектынам.

Опой. Кузэ тугэ, родэм?

Эчан. Тугак. Сэмык годым изиш йүнам ыльэ. Сорга дэнэ имнылан шудо пуаш кайшым. Ала кузэ шудыш тул пижын. Суртэм йүлэн кайыш. Тый кузэ илэт?

Опой. Ит ойло, тангэм. Илыш соптра тольо тэний. Мланэмат йумо сырэн. Ужат, пэл йолан кодынам; кузэ ышкэжэ утлэнам, өрмаш вэлэ. Тыйын сэмынэтак, Сэмык годым вуйышкэм күзэн ыльэ. Йүдым нөрөпышкө пуралан кайышым. Тулым ыжым нал. Выньэм түрыш мийэн шуум—ийа түкэн колтыш, йолэм тушанак туго мом ыштэм, тангэм?

Шумат (нунылан). Родэм-влак, сырышаш укэ, ышкаланда өпкөлыза: тый суртэтым йүлалтэнат, тыйжэ йол дэч посна кодынат. Йүшылан тул дэн кошташат соптра паша, пичкэмыштэ тул дэч поснат сайрак огыл вэт.

Матвэй Ильич. Пэш сай! Йөра - йөра...

VI КОНЧЫМАШ.

Нунак, адак Микалэ.

Микалэ. Ачый, оравам ыштэн шуктэн улыт. Кайна вэлэ?

Мат. Ильич. Йөра, вашкэ лектам. (Кынбэлэш, ушыжым да чэмоданым налэш). Родэм-влак вуйэш ида нал. Тау, сай кумылланда. Чэвэрын. (Кайа).

Ырвэзэ-влак. Чэвэрын, чэвэрын.

VII КОНЧЫМАШ.

Нунак, Матвэй Ильич дэч посна.

Тун. ўдыр. Мо тугай? Молан сырыш? Пэш вашкэ лектын кайыш.

Ырвэзэ-влак. Тидэ инспэктыр огыл ала мо, йодынат ок мошто.

VIII КОНЧЫМАШ.

Нунак да пошкудо Элэксэ.

Элэксэ (ушышым налэш). Кутырэда. Молан вакш озам сырыктэн колтышда. Пэш вийан куржо. Мый кутырнэм ыльэ, кидшым вэлэ рүзалтыш.

Туныктышо ұдыр. Вакш оза манат? Кузэ тугэ? Мэ тудым инспэк-тырлан шотлышна вэт.

Элэксэ. Тидэ Кукмари вакш оза, Матвэй Ильич. Шуко Сибириштэ илэн, шукэртэ огыл толын.

Мэтри. Икэчэ мый тудым вакш дэран у жынам ыльэ. Мый палышым да, каласаш ыжым тошт.

Туныктышо ұдыр (ёрын). Ой, мом штэм? Тачэш сита, огына тунэм, мёнгыда кайза.

Шовыч вола.

У туныктышо.

Школышко у туныктышо толын. Марлажэ ок мошто. Туныкташ тўналмэ дэч ончыч йоча-влакын лўмыштым палынэжэ.

— Как зовут?—йодэш.

— Мэмнан завод тошкэм шэнгал кэрмыч пот,—йоча каласа.

— Я говорю, как зовут?—адак йэшара.

— Мэмнан завод кокыт укэ, иктэ вэлэ,—рвэээ пэлэшта.

— А как зовут?—сырэнак йодэш.

— Акай завотышто огыл, мёнгыштё,—рвэээ өрмалгэн пэлэшта.

— Уйди, ничего не понимаешь,—руш туныктышо коранда.

— Дальше?—йодэш.

Вэс рвэээ лэктын шогалэш.

— Ну, как зовут?—йодэш.

— Микак,—пэлэшта.

— Ни как?—руш адак өрмалгэн йодэш.

— Макак!—рвэээ сайынак пэлэшта.

— Ни как?—адак йодэш.

— Микак!

— А-а-а—манэш.

Вара ёрын вуйжым рўзалта да: „Домой пора“,—манэш.

Школ гыч чыла йоча куржын пытат.

Шавэрдын Миклай.

И. АЛЭКСЭЙЭВ.

ИЗИ ПАШАЧЭ-ВЛАК.

Тыгыдэ икшывэ—пионэр-влак, кажнэ кэчын урок пытымэнгэ школышто шкэ пашашт нэргэн кутураш кодыт. Адакшэ мурат, модыт салтакла тунэмыт.

Ик кэчэ годым погынымаштэ „вожатый“ (пионэр-влакым тунуктышо) тыгэ каласыш:

— Икшывэ-влак мыйэ тыланда ик ойым каласынэм, йөра мо?

— Каласэ, каласэ!—манын чыланат ик йүк дэнэ пэлэштышт.

— Нэмнан йал мланэм кодшо кэнгэжым мландэ вискалшэ төрлэн кодыш. Төрлымыжө годым, нэмнан йал воктэлан, урэм мучаштэ ик дэсчинат-пэлэ мландым школ вэрлан кодыш. Мландэ, ўдыдэ ынжэ кий, маныва гын, мыланна тыжакын, кузэ гынат, шурным ўдашна возэш!

— Ўдаш, ўдаш күлэш!—манын чыланат „рүж“ пэлэштышт.

— Ўдашыжэ ўдэна: ўдашнажэ пырчынажэ укэс?—манэш ик пионэр.

— Пырчыжым мыланна иктаж йөн дэнэ муашна вэрэштэш,—манэш вожатый.

— Тидэ мландэш мом-мом ўдэна?—манын пэлэштыш вэс пионэр.

— Мом ўдашыжым мыланна кангашэн ончаш возэш. Мыйэ шкэ-дак каласэн ом кэрт,—манэш вожатый.

— Мом ўдэна: шўлым, парэнгым шындэна ыльэ, ушкал ушмэным ўдэна, ковыштам, кийарым шындэна ыльэ, тугай нөшмыжым муаш ок лий дыр?—маныт пионэр-влак.

— Ўмаштэ нэмнан рвэээ ушэмышкэ Морко гыч түрлө пакча йэмыж нөшмым колдэн улыт ыльэ. Тэнийат Моркышто чыла түрлө нөшмат лийэш. Мэ Моркышко „йодмаш“ кагазым пуэна гын, нуно мыланна нөшмым пуат. Шўльё дэнэ парэнгыжым „ваш-полыш“ ушэм дэчын йодына. Нунат мыланна пуат дыр. Адак калык дэч мландым йыр пэчаш йодашна возэш, нуно пэчэн пуат. Моло пашаланат нуно пэш рүж пижытыс. Тидэ паша ыштышащым нунылан ойлэна гын: „ты“ манмэшкэ пэчэн пуат,—манын каласкала вожатый.

— Тидэ пашалан пижынак-пижина. Такэш огына кудалтэ. Ик жана мут лиймэкэ, ыштэнак ончашаш!—маныт пионэр-влак.

— Тыгэжэ мыланна тидэ мут почэш пунчал мутым лукташна возэш,— манэш вожатый.

— Нэмнан вожатыйнан ойжо почэш, мэ пионэр-влак тыгэрак пунчална: шошо шумэкэ школлан пумо мландэш шурным ўдаш, пакча саскам шындаш. Адак марий-влак дэчын тидэ мландым пэчаш йодына —манын, пунчалым луктыч.

Тыгэ кангашэн шинчымэ годым йатыр жап эртыш. Варажым мӱнгышкышт шаланэн пытышт.

Шошо. Мландэ кошкэн. Йал марий влак школ мландым пэчэн шындышт. Пионэр-влакын нӱшмӱ чыла йамдэ. Морко гыч ушкал ушмэн (турнэпс), ковышта, кийар, йошкар ушмэн, кагун, тулэч модо нӱшмымат колдэн улыт. Ваш-полыш ушэмат шӱлым, парэнтгым пуэн. Ик шот дэнэ чыла уло.

Кэчэ кӱшӱч ырыкта. Пионэр-влак, урэм вошт, йошкар шовычым кӱш нӱлдэн, мурэн-мурэн эртат. Нунын почэш йушо икшывыжэ, имньым вӱдэн, куралаш кайат, йужыжо урлыкым нангайа. Чэвэр кэчэ нуным ончэн воштылмыла койэш. Нунылан имньым йал крэ-саньык-влак пуэн улыт.

Икшывэ-влак шкак куралыт, шкак тырмалат. Чылажымат ышкак ыштат.

Ўдэн пытыш. Пионэр-влак рӱжгэн-рӱжгэн мӱнгышкышт ошкылыыч.

Кас кэчэ мogyрым сывын гайэ пыл кӱза. Кӱдырчӱ куанымыла мӱгыралда.

Изиш лиймэнтэ лыжга йӱр толальэ. Ўдымӱ мландым нӱртэн кайыш. Рвэзэ калыкын ўдымӱ шурныжлан куатлэ вийым пуэн кодыш.

Кӱнжымжэ шындымэ саскаш чэрэт дэнэ вӱдым оптышт. Ик кэчэ ик тӱшка (звэна) пашам ышта, вэс кэчэ-вэс тӱшка.

Шыжым пионэр-влак адакат пасушто. Рӱжгэн-рӱжгэн чыланат тӱрэдыт. Кэчвал эрталдымэк нуно тӱрэдынат пытарышт.

Кузман Чапай кодшо шыжым Йошкар Армийыш кайэн. Кызыт тудын ватыжэ шкэдак тӱрэдэш.

Пионэр-влак йошкар-шовычым кӱш нӱлдэн, мурэн-мурэн пасу покшэкрыла ошкылыыч.

Чапай ватэ сорлам вачэш пыштэн, кыдшэ дэнэ кэчым шойылдэн, пионэр-влакын рӱжгэн толмыштым ӱрын ончэн шога.

Пионэр-влак чыланат Чапай ватын аңаш пурышт. Тӱрэдаш тӱнгалыыч. Чапай ватын пэл аңажым, адак тулэч посна кок аңам тӱрэд пуушт.

Чапай ватэ пэш йывыртэн: „Ончыкыжат иктэ вэсылан ваш-ваш полышкалэн илыза, тыгэ вэлэ нужна йэнгын илышыжэ куштылэмэш!“ манын тау мутым каласыш.

Кастэнэ тӱмырым пэралтэн, йывыртымэ мурым муралтэн, мӱнгышнышт ошкылыыч.

Пасушто чыла пашат пытэн. Пионэр-влакат уло ўдымӱ шурныштым погэн налын улыт. Нунын чыла тӱрлӱ саскаштат пэш сай шочын-

Крэсаньык-влак тыгэ куштэн моштышыштлан чылт öрын улыт. Ковышта вуйжо... Öрат—чылт урлык кодмо гайэ. Ушкал ушмэнжэ.. ала мом төчэн кушкын.

Шурно пайрам шушаш дэнэ, Морко гычын увэр тольö: „Көн сай пакча саска, сай шурно, сай урлык волык уло гын, тудо шурно пайрэм кэчэ шкэ экспонатшым*) Моркыш намийжэ. Моркышто йал озанлык выставкэ лийэш, манын возымо.

Тидэ увэрым колмэкэ, пионэр ушэмат шкэныштын саскаштым выставкышкэ намийышт.

Выставкыштэ крэсаньык-влак öрын улыт: „Тыгай изи икшывэ-влак, тыгай саскам кузэ куштэн моштэн улыда?“ маныт.

Пионэр влак кузэ куштымыштым каласкалэн шогат. Крэсаньык-влак ончыкыжо саскам пионэр-влак сэмын кушташ ойлыгыч шоктат

МЫСКАРА

Сокта

Ик кана мый дэкэм Эчук йолташэм тольо. „Эрла кочай прэзым шүшкылэш, соктам опта“, маньэ. Мый эрлашыжым Эчукмыт дэк мийэн шинчым. Эчукын кочаж дэч: „мо сокта?“ манын йодым. Тудо урэм-ыштэ пий опымо йүкым колынат: „пий шокта“, маньэ. Мыйат öрым. Пийым шүшкылын шонышым. „Пий сокта гын, ом коч-ла“, маньымат, лэктын куржым.

Тылэч вара: „Эй, Эчук, мый дэкэм тол, пий соктам пукшэм“ манын воштыл коштыч.

Шавэрдин Микылай.

*) Ончыкташ намиймэ арвэр.

Пөтыр - Пайдуш.

ЧОДРАШТЭ.

(Украинсэвын гыч).

— Пөтыр улат?

— Улам—шоктыш.

— Айда содор кайэна, укэ гын вараш кодына.

Кок йоча капка йумач почэла „йывыж - йовыж“ урэмыш почан лэқтыч.

— Авам вурсаш тўнгалыт, мый пэш чот лўдым!

— Шш-ш!.. Эркырак! Иктаж кб колэш гын, вара вэрэштына вэт!

— Тугэ гын, айда лучо орлыэна. Шэкланэн коштшо шпион - влакым шотлэн от пытарэ: йыр-ваш коштыт.

— Йбра! Вўран кўвар дэран ваш лийна! Кэлша?

— Кэлша!

Тыгэрак ик пычкэмыш йўдым кок йоча, пашачэ-влакын майовко*) нэргэн кутырмыштым колынытат, сэмынышт мутланэн шогат. Пашачэ-влакын кушко, кунам погынаш сбрымашкышт нунат ончаш кайнэшт. Молан пашачэ-влакын йўдым чодыраш погынаш кангашымыштым нуно пэш палынэшт.

Кутырэн пытармэкышт, Пөтыр дэн Микуш ойырлат, Пөтыр ик урэм дэнэ, Микуш вэс урэм дэнэ кайат. Йуд. Йыр-ваш тымык. Ола мала.

— Ну, ындэ вашкэ олам лэктам, вара Вўран кўвар дэк шуам!—Микуш сэмынжэ шонэн кайа. Ик кугу пбргыштб тул койэш.

— „Пэл йўд дэч-вара вашкэ 3 сагатат шуэш, тыштэ альбат огыт малэ!.. Мом ыштылыт, палэн налшаш?—Микуш шовалта. Эркын, йышт окнаш кўзэн ончалэш. Ала мо дэч лўдын, содор окна гыч волат, опса дэк мийэн колышташ тўнгалэш. Иктаж 3 минут гыч писын шонымашкыжэ ошкылэш.

Кўвар. Микуш шогалэшат, эркын шўшкалта. Мландэ йумач лэкмыла, Микуш ончык кўвар йумач Пөтыр лэктын шогалэш.

— Кушто тынар шуко коштынат? Мый, лўдынамат мбнгэш куржнынат, шонышым,—Пөтыр манэш.

— Куржам... Кунам куржам?!—Шыдын Микуш пэлэшта.—Айда вашкэ Бакчэв рошаш ышэнан - влакым утараш куржына! Укэ гын, азап!—Микуш йышт ойлэн чот куржаш тўнгалэш. Почэшыжэ Пөтыр куржэш.

Олам эртымэк ошкылаш тўнгалыт.

— Молан азап манат? Мо лийн?—Пөтыр пэш палынэжэ.

*) Майовко — пашачэ-влакын ожно 1-ой май годым политсий дэч йышт митинг штымаш.

— Колышт! — Микуш ойлаш тўғальэ: — Тый дэчэт ойырлымэкэ мый Арбуз урэм дэн кайышым. Ик кугу пўртыштё тул койэш. Окнаш ончалым — погынымаш. Вара колышташ тўғальым: — „Тачэ 4 сагатлан, йўдым пашачэ-влак Бакчэв рошаш 1-ой май лўмэлп митингым майовкым ышташ погынат. Тушко иктажэ коло жандармым колташ кўлэш!“ — манын ик кугу мўшкыран кугу ўршан политеэйский ойлыш. Мый чылт ўрым. Кужэч нуно палэн налын, шонэм. Колыштам.. Ик палымэ йынгым йўкшё шокта. Мый адак сайпрак колышташ тўғальым. Тидэ кўн йўкшё шинчэт? Мэмнан заводуш коштшо йошкар вуйан рвэзын. Заводышкына чўчкыдын коштэш ыльэ.

Тыгэ кутырэн йоча-влак роша дэкэ лийшэмыт. Тидэ рошаштэ тачэ пашачэ-влак май пайрамым эртарнэшт. Ола дэч роша 3 мэнгэ ўрдыштё.

Пашачэ-влак, политей йжнэ тол манын, шкэ кокла гычышт оролым шогалтылыныт. Ик сагат жап коклаштэ пашачэ-влак пўрйынгэ роша покшэлсэ чара вэрэш чумыргэныт. Кажнэ йынг дэч орол-влак пропускым йодыт. Пашачэ-влак пропускыштым ончыктат, — Май эрыкым конда! — манын пэлэштат.

Изи чара. Чара покшэлнэ кукшу куэ укёвым оптымо тул шып йўла. Йыр шинчышэ пашачэ-влакын чурийштым волгалтара. Погынымаш почылтын. Микуш дэн Пўтыр рошаш мийэн шуыт. Нунын дэчат пропускым йодыт.

— Могай пропуск?—Пўтыр лўдын пэлэшта.

— Пропуск!—орол адак йодэш.

— Мый чодраш гульайаш кайэна! — Пўтыр сырэн пэлэшта, шкэ писын ончык кайаш тўча.

— Э-э, ужат, могай шыдэ! Понго погаш огыда кай дыр? — Пўтырым орол тувыр покш гыч кучэнат, ок колдо.

— Мылам Сидоровым ужаш кўлэш! Колдо! — Пўтыр тугак каргаша.

— Молан тудым ужнэт? Кай! Тыланэт молан кўлэш!—орол шурга.

Шургымо йўкым колын, пашачэ тўшка гыч ик пашачэ толэш.

— Мом тыгэ шургэда?—йодэш.

— Уна, йоча-влак шэнын пурац толашат! — орол пэлэшта.

— Тидэ Пўтыр-с! Ширинын эргыжэ! Кузэ тышкэ вэрэштынат? — пашачэ йодэш.

— Костин йолдаш! Мэмнам ужалэн (прэдайэн) улыт! — Йывышт, эскэрэнрак Пўтыр пэлэштыш.

— Кузэ? Мом маньыч? — орол йодэш.

— Мо лийын, ойло вашкэ! — Костин маньэ. Микуш дэч колмыжым Костивлан Пўтыр чыла раш ойлыш.

Пўтырын ойлымыжым Костин колышт налэшат, тул йўлымашкэ писын кайа, почэшыжэ Пўтыр дэн Микушат кайат.

Пашачэ калык митингым ышта. Ик пашачэ омарта ўмбак кузэн шогалынат, пэш ойла. Чыланат колыштыт.

— Йолдаш-влак! Мэ тачэ йўдым тышкэ — рошаккэ 1-ой май пайрэм эртараш погынен улына!

Тидэ кэчэ — пэш кугу кэчэ! Тидэ кэчын, йолдаш-влак, чыла тўньасэ пашачэ калык, йошкар шовычым кидыш налын, урэмыш лэктыт! Нуно... —

пашачэ ойлэн ыш пытарэ, Костин тудым кид гычшэ кучышат, коклаш пурэн ойлаш тўнгалы:

— Йолташ-влак! Мэмнан тышкэ толмынам политсий палэн налын. Сан дэнэ нуно мэмнам арэстовайашлан тышкэ толыт!—тыгэ Костин пашачэ-влак-лан Пётыр дэч колмыжым ойлэн пуыш.

Пашачэ-влак мардэж сэмын шургаш тўнгалыч..

— Күзэ тыгэ?.. Вара май пайрэмьым ыштэн огына кэртак мо?..

— Толын ончышт, мэ нунылан ончыктэна!

— Кудышкына кайэна!

— Сгына кай! Нунын дэч лүдмө ок күл!

— Шкэныштым кожгатэн колтэна!

Тыгэ пашачэ-влак шургат. Омарта ўмбач пашачэ тёрштыш. Тудын олмыш Пётыр күзэн шогальэ.

— Шыпланыза, йолдаш-влак! — уло вийж дэн кычкыральэ. Тудын вичкыж йўкшө чыла пашачэ-влакым шыпландарыш.

— Йолдаш-влак! Мом кычкырэда! Тыгэ кычкырмэ дэн политсий колэш, вара мэмнам чылавам арэстовайат. Айста чыланат шып гына Польшаковский чодраш кайэна, тушто май пайрамнам эртарэна! Тушто мэмнам иктат ок му, иньаныза! — Пётыр кутырыш.

— Чың, чың! Чыным ойлэт! Ну, Пётыр, пэш млойте улат! — пашачэ-влак пэлэштишт.

Пашачэ-влак Польшаковский чодрам ошкылыт. Тулым сайын йөртэн кодат.

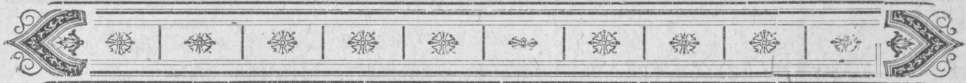
Польшаковский чодраштэ ик изи чара вэр уло. Микуш дэн Пётыр тидэ чара вэрыш чўчкыдын коштын улыт, пэш палымэ вэрышт. Сандэнэ Пётыр пашачэ-влакым тидэ чара вэрыш вангайа.

Мийэн шуыт. Пашачэ-влак тугак оролым шогалтылыт. Вара май пайрамным эртараш тўнгалыт.

— Иктат укэ! Роша мучко пий гай нойымэш кычал коштна, шотшо укэ. Ик пийат укэ! Очыни мэмнан толмынам шижнытат, чылават кудышкышт куржныт! Э-эй, лүдшө мэран-тўшка! — Жандарм-влак вурсэн-вурсэн олаш мөнгэш кайат. Пашачэ-влакым кычал коштышыла лупс дэнэ нуно чылт нөрэн пытэныт.

Тидэ жапыштэ пашачэ-влак Польшаковский чодраштэ шкэ шотышт дэн Май пайрэмьым пэш эртарат. Нунын коклаштэ Пётыр дэнэ Микуш — пашачэ эргэ-влак куанэн, шыргыж, воштыл шинчат.

Пётр-Пайдуш.

Иапий Москош коштын.

(Мыскара.)

Комдык нэр Микальбан Сидыр Иапий Йошкар-олаштэ служба. Тудо алье кугу олалаш коштын огыл. Йошкар-олаштак эрэ почанэш. Ушыж дэнэ кугу олам пэш ужнэжэ.

— Эк, кэч Озан олам иктаж бана ужа-аш, калтак!.. Кэч иктаж могай паша дэнэ колдышт ыльэ, ужын-коштын толам ыльэ,—сэмынжэ шона. Шонымыжо шуо.

Иапиймат Москош сйэздыш колташ пунчалыт. Документым, оксам пуат. Иапий пэш куанэн.

— Оксам шот дэн кучылт, ит йомдарэ. Күртнө корно бильэтым отчотлан кондо.

— Сай кошт,—манын маетком вуйлатышэ тувныкта.

— Нымат ом йомдарэ, сай коштам!—Иапий куанэн пэлэшта. Иапийлан йолдашышт түрлым налаш колдат.

— Мылам плашчым нал!

— Мылам кромовый катам нал!

— Мылам калошым!

— Мылам порсын шовычым!

— Мылам шаравар дэн пэнчакым!

Тыгэ Иапийлан заказым чылажэ 200 тэнтгашым колдат. Иапий шкэ оксажым шаравар көргө күсэнышкыжэ пышта, бильэт налашлан ситышын луктын кода. Заказ пумо 200 тэнтэм кэм пундаш дэн йол крпа коклаш пышта.

Иапий Москош кудалэш. Ик суткам кайэн.

Эр. Иапий малэн тэмынат, вагон окна воктэн ончэн шинча. Кугу чодра шэнтгэч кэчэ йол чурийжым шөртнөыла йошкартэн. Кожла гыч шүшпүк, куку мурымо шэргылтэш. Тэвэ умбалнэ йал-влак бойэдат, эр кэчэ дэн түрлө эгэр вүл шийла йылгыжыт. Иапийат вагон окнам почэшат, эр йуалгэ йуж дэнэ шүлалта. Сылнэ шошо пүртусэт Иапийын шүмым куандара.

Моско. Иапий вокзалыштэ шогылтэш. Чыланат бильэтыштым омса воктэн шогышо йынган пуэн кодат.

— Мом ыштам?.. Бильэтым пога-с, мылам пуаш шүдэн огыт ул,—„отчотлан кондо“ маньыч,—Иапий сэмынжэ шона. Вара эн почэш омсаиш онкылэш.

— Бильэт?!—Йодыч.

— Мыйын бильэт укэ, вагоныштак налыныт, — Йапий ойла.

— Кузэ түгэ?

— Тугак!

— Айда почэшэм! — манын омса воктэн шогышо йэн Йапийм үжэш. Йапийн шүм чытыра. „Порожак ок лий дыр,“ шоналта.

Үстэл коклаштэ шинчышэ, кугу ёршан йын дэкэ намийа.

— Тидэ йындын бильэтшэ узэ, — манэш.

— 4 тэнгэм түлө, вокзал гыч луктына, — үстэл коклаштэ шинчышэ пелэштыш. Йапий ёрө. Бильэт уло үмбач түлаш?.. — шоналта.

— Мо... а... мыйын бильэтэм уло, тый налыдас, сандэн ыжым ойло. Бильэтым отчотлан кондаш шүдышт. Йапий күсэн гычшэ бильэтым луктэш. Садэ йынэт бильэтым пошэч кушкэдэшат, мөнгөш пуэн, Йапийм луктэш.

— Чойа улат! — почэшыжэ йэшара. Йапий ындэ Москош нурыш. Чылт ёрө. Пэш кугу ола: 6—7 пачашан кү пёрт-влак. Трамвайжэ, автобусшо, автомобильжэ, мотоциклэтшэ, велосипэдшэ мөнгөш-ончэш коштыт. Калыкшэ шолэш вэлэ. Тэвэ „тын-тын-тын“ трамвайжэ чынтыра, үшкыжла „мук“ шоқтыктэн автобусшо кычкыра. Йапий ик олмышто ончэн шолга, урэм гоч вончашат ок тошт.

— Э—э... Тидэ Йошкар-олат огы-ыл... — шоналда.

— Урэмым торэш вончымо годым, пэл урэм мартэ шола могырышкэт ончо, вара пурлашкэт! — Йапийм тунлктэныт ыльэ. Йапий тидэ шотэдым мөндэн. Урэм гоч вончаш түгэлэш, пэрвой шолаш ончымо олмэш, пурла могырышкыжо онча. „Тыро-он—шола могырыштыжо трамвай йүкым нуыш. Йапий төршталтыш.

— Пэрвой шолаш ончаш күлэш улмаш, ийа! — шоналдыш. Ындэ Йапий трамвайыш пэш шичнэжэ. Трамвайжэ кужак шогалэш, ок шинчэ. Сандэн ик трамвай почэш куржэш, поктэн ок шу. Шүкшө колошыжын йол гычшо вочымыт ок шиж. Вэс трамвай почэш куржэш, поктэн ок шу. Нойэн, пүжалтын.

— Мом куршталат? — йодыт.

— Трамвайыш шичнэм, — Йапий пэлэшта.

— Уна, тужак трамвай шогалэш... — каласат. Йапий трамвай шогалмаш кайа; 10 номыран трамвайыш шинчэш.

— Куш кайнэт? — бильэт ужалжэ йодэш.

— Срэтэнька, двадцать чэтыр! — Йапий пэлэшта.

— Срэтэнькыш тидэ трамвай ок логал, мөнгөшла кайаш күлэш, — манэш.

Йапий шогалымыт ок вучо, каймаштак төрштэн кодэш. Төрштымыжла кумык сайынак пурэн кайа.

— А-ай, тидэ нымат огыл, чытэм... Моско вэт... — шоналта. „Чоп-чоп“ пуракшым почкалта. Йолышкыжо ончалэш, ик колошыжо укэ, вэсыжымат кудадын шуэн колда.

Йапий трамвайым вуча. Вэс трамвай 10 номыранак лач Срэтэнькыш нангайшэ толэш.

— А-ай, тидэ 10-ан номыр трамвай шангат йонгылыш нангайыш, ындэ тыш ом шич! — Йапий пэлэшта.

— Срэтэнькыш могай № ан трамвай кайа?

— Тэвэ 10-ан кайыш вэлэ...—мавыт.

— Чпу! Ийа, шичшаш ыльэ!—шоналта.

Кэчывал годым Йапий кочмо вэрыш кочкаш кайа. Омсажэ тушто кугу, кок могыргэ почылтман. Йапий ик йынг почэш пура. Ончыч пурышо йынг шэнтгэкшэ ончалдэ омсам чот колда. Омсат вэс могырыш почылтын Йапийн сангаш „барлоч“ толын пэрна. Йапий комдык йөрлө.

— Кө тыгэ пэрыш?! Ай, омса улмаш!..—шоналда. Сангажым куча, муно оптэм гай шур кушкын,—„Нымат огыл, Моско вэт!“—шоналда.

Йапий илымэ урэмышкыжэ—Срэтэнькыш ошкылэш. „Кто куда, а я в сберкассу!“—маймэ сүрэтым ужэш.

— Ындэ вик вэлэ кайаш!—шоналда. Вик кайа, адак тугай сүрэтак пэрнэн.

— Мо шатын?! Күзэ мөнгөш толынам?—öрын пэлэшта. Вик кайа, адак тугай сүрэт пэрна.

— Тыштэ ик түрлө сүрэтшак 100 дэнэ вэчат... Йошкар-олат иктэ вэлэ, сандэн йомым—шоналда.

Ик кана кастэнэ кульайаш лэктэш. Кок могырыш шукшла кагыргыл ошкылэш... Эрэ калык. Күшнө пэш чаплэ „вывэскым“ ужынат, ончэн кайа. Күртнө мөнгөш пулвуйжым пэш чот түка. Мөнгым үчыжлан чумал кодышат, умбак ошкылэш.

Моско урэм йүмалнэ канавэ уло. Урэм үштшө руш канавэ рожым пурак кышкаш почын шындэн. Йапийэт йол йүмакышэ ончаш ок йарсэ, пулвуйжо коршта гынат, чаплэ пöртэдымак ончылтэш. Тыгэ ончылтмыж дэнэ „кывоково“ садэ почмо рожышкэт пурэнат кайыш.

— Ындэ мыландэ йумаке волэн кайышым?—шоналта. Пыкшэ лэктэш. Чылт пуракагын. „Нымат огыл, Моско вэт!“—шоналта.

Дэлэгат-влакым кас йыда кинош, спектаклыш йарак коштыктат. Йапийат ик кас годым кинош кайа. Изииш вараш кодын. Варашыжат ок код ыльэ да, кинош пурымэ омсажым пэш кужын кычал куршталын.

Залыш пура. Пычкэмыш. Кино кайа. Москосо кажнэ театрыштэ тэнгыл она эрэ нöлталан.

Йапий тэнгыл ратым ужэш, түр тэнгылыш „лоптик“ шинчэш. Тэнгыл олмэш күвар үмбак „лоптырдик“ волэ шинчэш

— Ээй, тэнгылжат шүкшө улмаш!—шоналта. Вэс тэнгылыш шинчэш адак тугак...

— Онажым пызырал—калык гыч пэлэштышт. Вара пыкшэ шотым муо. Тул чүкталтмэк онча, ик тэнгылат шүкшө огыл...

Ик кэчэ годым Йапий кугу магазиныш кайа, заказым наледынежэ. Шкан-жат иктаж мом налаш шона. Кайшыжла: „жулик уло маныт, ик жуликат укэ!“ шона. Магазиныш шуышаш дэн, пырдыж воетэнэ кагазым лудэш.

Тудын дэж вэс йынг, пэш чаплын чийшэ, мийэн шогалэш.

— Тидэ артист дыр... очыви тугайак!—Йапий шоналда.

— Күсэн вор дэч шэкланыза!—пырдышыштэ сэрымым садэ йынгэт лудо.

— Шэкланэ! —Йапийлан каласыш.

— Э-эй, мом шэкланаш. Мыйын оксам тыштэ—Йапий кэм пундашыжым пэралтэн садэ йынгатлан каласа.

Пэш кугу магазин. Йапийат иктым, вэсым онча. Шканжэ катам, калошым, шараварым нальэ. Ындэ йыглан заказым налнэжэ. Ик олмышто пэш кужын торгайэн шолга. Вэргычшэ тарвана, йолжылан йүкштын чучэш. Онча, кэм пундашыжэ пүчмө, 200 тэнгэ оксажэ укэ.

— Асэ, артист манмэм жулик улмаш, кэрэмэт!—манэш. Содор магазингыч лэкнэжэ, омсам ок му. Пөрдэш пөрдешат, волгыдым ужэш. Волгыдышто калыбым ужэш.

— Тэвэ урэм, ындэ мум!—куанэн шона. Волгыдо лишкэ мийа, шкэ эрэ калыбым онча. Пурла йолжым нөлтал шукта, шкэ чурийжым ужэш, чурк лийэш.

— Э-эк, шатын, тидэ воштончымо улмаш, мый омса шонышым!—пэлэшта.

* * *

Москошто кок арња илымэк, Йапий Йошкар-олаш пөртылэш, Заказ колдышо-влак пэш куанэн улыт.

— Плачшым пу!

— Катам!

— Шовычым пу!

— Колошым пу!

— Йолташ-влак, мый дэчэм ида йод. заказдам жулик дэч йодса! Тэндан озсам жулик шолыштын!—Йапий ойла. Чылаштынат куанымышт пытыш, ойгыраш тўнальыч.

— Оксам пу!—чыланат йодыт.

— Жулик дэчат оксажат!—Йапий пэлэшта.

Йапий мом ужэш, тудым ок мондо. Сандэнэ Йошкар-олаш толын гынат, Москоштак улам шона. Йолдашыж дэн ошкылыт. Йапий эрэ кок могырыш корангыштэш, адак пэш күшкө онча.

— Молан корангыштат? Молан күш ончэт?—йолдашыжэ йодэш.

— Эй, кийамат! Москошто улам шонышым—Йапий пэлэшта.

Урэм гоч вончат. Йапий адак кок могырыш ончылтын, куржын вонча.

— Молан куржат?

— Москошто улам шонышым.

Тэвеникумыш пурат. Йапий омсам шўка, ок почылт.

— Шупшылаш күлэш-с, шўкаш огыл...—йолдашыжэ манэш.

— Чпу! Мый Моско сэмын, кок могырышкат почылтэш шонэнам!—

Йапий манэш.

ЭЛНЭТ СЭРГЭ.

СЭНГЫШ.

(Ойлмаш)

Эрдэн помьжалтмэкшэ Микул йатыр жап олым тбшакыштыжэ карнышт-тыльэ. Вара, ватыж дэч түпуй савырнэн возат, йырым-йыр ончылдын кугун шүлэн пөрдал кийыш. Эр агутан муралдыш. Микул кынбэлын, кугу трупкажым пыжыктэн, ик магыл „пожкэн“ шинчышат, үстэл тöрышкө йочажэ-влак дэк мийэн, үмбагышт шүкшү мыжэрым пыштышат, кудовэчэ окна дэк мийэн тура ончэн шогыш.

Шыжэ эр. Окна йандаум шоргыктэн йүр йүрөш. Пэш лавыран. Микул, окна воетэн шинчат, шкэ оралдыжым чэрэд дэн ончаш тўнгалэ. Капка олмэш анбык, пöрт шөнгөлнэ шүшö, кылат, умбакшэ чараклымэ кок вүта. Лэваш йүмалнэ көк сөснэ игэ магырэн кийат. Йүр дэч шылаш тöчөн кормыж пундаш-нарэ олым воетэн почангыт. Иктыжэ вэсыжэ дэч удэтлэн олымым тавалэн шушкөдылыт. Вүта омса торөш тойа коч имнэ вуйжым сакэн, пэлэ нөрэн шога. Сангашкыжэ йүр вүд чүчалдэшат кунам ик кана вуйжым рүзалта.

— Чпу, кэчат могай,—манын Микул пусагыш кайэн, ватыжым вачэ гыч рүзалтыш.

— Кывьэлшаш, Окли, волгыжэш,—маньэ. Шкэжэ омса тўрыш кайэн, лаван гыч вүдым кошталын изишак шүргыжым «лып-льоп» ыштышат, үстэл үмбач тумо котыр гай шэм шовычым налын, шүргыжым кышыж-копыж үштылын, йумо пусак ваштарэш шогальэ. Кум парняжым ушэн шуко ырэслэн шогыш. Вара адак трупкажым пурлын йатыр жап аза чызашла шушын шинчыш.

Окли кынбэлын кыж-гож үмбалжым погышат, тўгыч пум нумал пурэн, комакаш олтыш.

— Кочкаш мом иктэжым шолдышаш мо,—манын марийжэ дэч йодо.

— Мом шолдэт, парэнган шүр дэч молым шолташ нымат укэ,—манын Микул пэлэштыш. Окли кугу кўмыжым налын, пöрт йүмал омсам почын пуршыжла:

— Парэнгыжат тэний шагал шочын, урлыкланат ок код дыр,—маньэ.

— Урлыкашым кызытак ойлаш ондак альэ,—манын Микул шүкшү мыжэрым чийэн кудовэчыш лэктын кайыш. Сарай гыч имныжлан изиш шудым волдэн пушат, лэваш йүмалнэ шанчаш пудыргым погэн пүртэн комакашкэ шуыш.

— Чайым йүшаш ыльэ,—ватыжлан маньэ.

— Шуәш вәлә тәвә. Чай дән, йўшат ынлә кукшо курика гына вәлә, әсмәсә сакыржат укә. Налын толмәшкәт, Чачимыт дәч кўсын ковдәт гын, йўра ыльә,—Окльи пәләштыш.

— Мыланәм сакыр ок вўл, йочалап налын толшаш гын вәлә,—манын, Микул ләктын кайыш.

— Йоча—шамыч, кынъәлза! Вачижә, тәвә тунәмаш кайашәт варап ко-дат... Тынарә кунам кўпымав,—манын Вачи ўмбач ләвәдышым налын шуыш. Ләвәдыш йўмач ончыч шәм коптыран тувыр койо, вара вычкыж начар капан тўрка вуйан рвәзә кынъәл шинчә.

— Помыжалт, шайтан! Уна шинчат адак котыранын, адак нәргә пижын ала мо, каваршаш,—манын, Окли комака тул пудыраташ кайыш.

* * *

Микулын чай йўн шинчымә годым сыптыр-соптыр кугу капан, кўжгў Пәкул толын пурыш.

— Пуро кәчә лийжә, чайда пәркан лийжә,—маньә Пәкулат.

— Тугә лийжә, Пәкул изай, тол, пырльа шич,—манын, вәрым пушыла койын, вәр гычшә Микул тарваныш.

Пәкул нымомат ыш пәләштә. Олымбак мийән шинчат, ушшыжым сайын пыштән, сигаркым йытыран гына пўтырән, парньа коклаш кучән шушаш тўнгальә. Микул ик мут пәләштыдә талинкам вич парньашыжә шындән, йошкар ушмәнән чайым „сыроп-сыроп“ подылаләш. Йужгунам сангажә йўмач Пәку-лым шыдын ончаләш. Тудын молан толмыжым Микул шинча. Шонымо сәмы-нак Пәкул молан толмыжым ойлаш тунгальә.

— Шийын шуқтышыч мо вара, Микул,—манын йодо.

— Шинамыс,—манын Микул бкым пәләштыш.

— Туалгын шошым валмә уржатым ложаш дән пуашәт возәш. Кочкаш йонгыштән шукташ ыш лий, вакшыжат чарнән,—маньә Пәкул.

— Вакш чарнән гын, мыйжә кужакын вара йонгыштәм, йўмаланәм пыш-тән лаштыртылам мо,—манын Микул шыдәшкән пәләштыш.

— Йўмалан огыл, тәвә уна тачә вакш йонгышта, мардәж сайынак пуа-ләш, йонгыштән кәртат,—манын Пикул урәмыштә мардәжын пушәнгә вуй тар-ватылмыжым ончыктыш.

— Мыланәм мардәж пуаләш гын, тыланәтат пуал кәртәш, вәс йумо йўмалнак от илә, тыйын уржат коштымә, мыйын коштымә огыл, ложашыжым пуашат ом шоно, уржа дәнак пуәм,—маньә Микул. Пәкул ушшыжым налын омса тўрыш мийән шогальат:

— Мый тыланәт пурым шонән пушым, а тый тупәла вәлә ойлышгат кастәнә ложашым намайәшәтәк возәш,—манын Пәкул ләктын кайыш.

— Пәш пурым шонәт, опкын, шоналдән ончо—йа; уржам пуа да, жоа-шым йодәш. Намысдымә,—манын шкә шотшо дән пәләштән Микул үстәл тәр-гыч ләктә.

— Иктаж сәмын ышташ гын вәлә. Кум пуд нарә уржана коштымә уло, ала тачә йонгыштән пуәт. Чурик лиймә годым ала адак әнәрташ вәрәштәш,—маньә Окли.

— Шып, тыйын пашат укэ. Шкэ шинчэм,—манын Микул кычкырал колдын.

— Өрөт. Вич пуд уржалан кум кэчэ тэрысым кышкаш полшышым, тудлан кылда шупшыктымо дэнак шкэмын киндэм тэвэ анга үмбалаанак шүэш. Кок пэлыштоп аракам йүктышым, ындэ адак вич пуд ложашымак пу. Тыгэжэ йөршөш йоматыс, чу,—манын Микул лэктын кайыш.

II

Кас пэлэш кэчэ ойармыла койаш тунгалэ. Тугэ гынат түжвак лэктын тошкалмэтат ок шу. Мыландэ йөршөш тазылгэн. Микул дэн Осып коктын комака пусагыштэ кутырэн шинчат.

— Кэчывал вэлышкыла пыл кайа, ойара очыни.

— Ойара гын пэш сай ыльэ. Шипашэмат уло. Пэкуллан лу пуд уржа пушашэм уло. Өрынам вэлэ, ала мом ыштышаш, тачэ мийэн ложашым йодын кайыш да. Ложаш дэнжэ пэш шэргын логалэш, шонэм. Кок кана намиэйнат йүктэн ончышым, пөрня шупшыкташат полшышым. Тыгэжэ шот дэнат огылыс,—маньэ Осып.

— Тэвэ мый тудо тэгыт шүргылан, ложашым ончыктэм, пэш воранэн закон укэ шона да, мэ законым муна. Пэкул кыл йүмалнэ илаш ындэ ситыш. Мэ шкэжат пэш антра улына шол,—маньэ Микул.

— Пэш ончыктэт ыльэ да, Өрөт шол, эдак тундэкак мийэн энэрташ логалэш. Пызыралашыжат пэш йөсө. Тудо йөнжымат пэш мүэп шол. Уна икэчэ тарзэ кучымыжлан судышкат вэрэштын ыльэ да, адак утлыш. А тарзыжлан кок ий годсэк нымат түлэн огыл, ман гыч шокета,—маньэ Осып. Тыгэракын кутырэн кутырэн. Микул дэн Осып йалышкэ лэктын кайышт. Нунын урэмыш лэкмэ годым Пэкулын орава тичак уржам вакшыш оптэн каймыжым ужыч. Пэкулат нуным ужын:

— Кызыт пуаш толашымэт огэш күл, шкат йонгыжтэм, маньэ. Микул ик мутымат ыш пэлэштэ. Осып дэкыла савырнэн:

— Кызыт огыл гын вэс кана шыгырэштарэт,—манын пэлэштыш.

* * *

Кэчэ шинчын. Йүд вэл гыч шэм постола мыландым пычкэмыш лэвэдын толэш. Йалыштэ йыли-йули тул койэдаш тунгалыч. Микулын шүкшү пөртшым шыжэ мардэж вошт пуалын лэктэш. Кэчэ адак пылымдэн. Түнө парня шуралдэн ок кой. Мардэж койын талышна. Микулын окна комдышым „шылт-шолт“ пэралта. Микул комака пусагыш кумык шинчын вуйым нолдалдэ шинча. Устэл төрыштө кнагажэ дэнэ Вачи толаша. Оксина үдыржэ пөрт йүмал омса дэн модын шинча. Окли вургэм пусак дэн кынчылам шүдыра. Микулын ушышкыжо түрлыжат пура. Йэн дэн төрак луат кок илаш пашам шташ тунгалэ. Йэн дэч кодын пасушко ыш лэк ончыкат ыш пура, чылажымат төрак ыштыш. Йэн үдымбө нарак үдэн илыш, тугак илыш ыш түзлавэ. Кушто түзланашыжэ? Сай мыландыжэ ожно Пэкул гай пойан кыдыштэ ыльэ, мэ комака үмбал гайэ мыландым удыралэн кийэна. Кызыт ындэ мыландэ чак гынат илышым куштылэмдаш ок лий, Пэкулмыт гай пойанак пызыраш толашат. Ну, Пэкул, ындэ закон мэмнан кыдыштэ, чытэт гын, чытэ, мэ ындэ

чытышна, ангыра улна улмаш. Йорлым пызырэн поймэтым тўжвак лукдә ом код. Шукәртак тидым шонән пыштәнам,—манын Микул йатыр шонән шинчышат:

— Айда, кува, малаш шарә,—манын трупкажым мурлашкә шуән колдыш.

III

Рушарнбан кәчә пәш мотор лийә. Мыландат вўдым шупшылын, лавырат топланән. Йужат пәш йандар. Шўлашат куштылго. Мыландә ўмбалнә, оралдә ўмбалнә лачак покшым вўдыжгө гына. Микул әрдәнак ыньәлын, орава тала йыр пөрдөш. Шў дәкә кайнәжә.

— Тыгыдә роскотлан ала иктаж кумырым ыштән кәртам, шона.

Вўта гыч имнә кучән лукмыжо годым, Пәкул Тайра толын:

— Микул изай, ачый ала молан пәш шўдыш, толжак, манын колдышманьә. Микул молан шўдымыжымат ыш йод, мийәм, манынат ыш айло. Имнәым кучән сўспаным чигташ гына тўгалын ыльә, капка гыч Осып толын пурыш.

— Кушко кайнәт? Пәкул кугыза дәк от кайә мо? Тачә ала мом ыштынәжә. Мыйымат ўжын, тыйымат ўжам, маньә. Айда кайәна,—маньә Осып.

— Мом курәжәш, шкат шинчәт дыр, адак иктаж сәмын куклынәжә дырманьә Микул.

— Айда кайән ончәпа, мо лийәш, тудо лийәш,—манын Микулым Осып чотак ўжаш тўнальә.

— Ала молан човәмат пәш ок шупш да, мийән ончышаш мо вара,—манын Микул имнә шў гыч сўспаным кудашын, шөрмыч был дән лупшалын имнәжым виташ поктән колдыш.

Микул дән Осып гайә йорло-влак Пәкул дәк йатыр погынән улыт. Кўвар ўмбалнә, олымбалнә, трупкаштым „чүзгән“ шинчат. Пәкул пөрт ару, йужшат ала мо тамылә кәчкыш дән ўпшалдәш. Йужыжо Пәкул дән пәшак кумылын мутланат, йужыжо шыпак, нымо пәләштыдә, кугун шўлалдән шинчат. Йужыжо ыньәлын да, вийгак подылын ала мо, йылмә торәш вәлә кайа. Изышак лиймәкә, комака гыч пушланән ўстәл ўмбака шыжә тага шыл-шўр толын шинчә. Пәкул тўжвачын пәш кумылын койәш, көргыжө дән гын ала, мом пәш шона. Ўстәл ваштарәш тодмо пөкөным налын шинчат:

— Пошкудо-шамыч, толза, кочкаш шичса. Кува, пөрт йўмач садәтым лук-йа,—манын Пәкул ватыжлан каласыш.

— Ындә тудыжымат пытарән шуктәт, шкәдак манмә сәмынак, йўат,—маньә Пәкул кува.

— Тый шып. Ўдырамашын паша укә тушто. Толза, толза мо лўдыда мо,—манын пөртыштө улшо шамычым ўжаш тўнальә. Пәкул ватә шкә шолдымо арака чәрпытым луктын шындышат, пура корка дән вәлә йўкташ тўнальә. Пурән шичшыжә шыл шўрәтым лупшән вәлә лупшат, йужыжо тамакамак шупшын әргарән шинчат. Микул кочкаш ыш шич. Тудо Осып дән коктын комака пусакәш шинчын улытат, шыпак, ик мут пәләштыдә, коктын ваш ончән шинчат. Микул умбакшә мо диймым палынәжә. Пәкулын молан кычалдышыжымат тудо палән налнәжә вәлә. Ўстәл ўмбалнә ик чәрпыт вәлән, вәс атат йарсән.

шуо. Иктэ вэсэ үчашән-үчашән мутланат. Иктэ вэсэ сай дэч сайын Пәкулым моктанән каласынэжэ. Пәкулат колышт шинчышат:

— Пәш кугунак ида моктанэ, адак мокшат шэлэш, тэвэ тыштэ закон шинчышэ айдэмэ шинча вэт. Тугэ мо, Микул? Шойам ом ольо вэт?.. Микулат йбршбш тупуй кайаш тўналнат улмаш. Йал советышкыжэ мо чортлан мыйын ўмбаҷ, нужнам тўрлын пызыра, манын вуйым шийнат. Мый ом кол шонышыч мо?—манын Микул ўмбаќ шыдын ончалъат, вара адак кумылын пэлэштиш:

— Айда, Микул, мо лийын, тудо лийын кудалтэва мо вара? Мом ындэжэ сырэн кошташ? Мыйын пошкудо дэн нымайат сырэн коштмэм огэш шу.

Микул кыньэл шогалъат, Пәкул дэќ мийән:

— Тугэ, тугэ койа мўшкыр, йўкташ тўналмым шижынат аман да пәш шўрғыштылат. Мыйым тый ындэ ондалән от кэрт, ордэ улам улмаш, манын „чжоп“ шўвалын пусаќыш адаќ мийән шинчэ.

— Кушго вара тынарэ ушэтшэ пурән? Ала советак тынарэ ыш туныкто дыр? Пәш йбра, пәш йбра,—манын Пәкул моло-шамыч дэќ адаќ сэвырнән шкэ пашажым мутланаш тўналъэ:

— Родо - шамыч, мый тэмдам паша нэргән мутланаш ўжынам ыльэ, ала Микулат полша, манын, ўжым да, шотлан ок тол-аман, тупэла вэлэ мутлана. Мый Тэмыр - сола гыч пўрнѳам шупшыќташ тўналнэм ыльэ да, мўмам ышташ шонэм, тэ кузэ вара шонэда?—манъэ.

— Мо кузэ шонымыжо, кэчэ пәш шуќак ок йом, мийән толашат лийш, мавгыч шоктыш.

— Мийән толаш ок лий. Кайаш гын, аќла вэлэ кайман. Оксала гын, мыйат вара мийэм, йара ындэ шуќо ышталдын,—манъэ Микул.—Тэвэ эрла ваш-полыш ушэм йорло - шамычым погән кылтам шийнэжэ, тупќо мийаш гын, бќым улда дыр—манын Микул кыньэлъат омса тўр дэќ мийән шогалъэ.

— Тэвэ, тугэ, оксала гын пўрнѳа шупшыќташ мийэм, йара тый гайэт пояналан вий пытарымэм огэш шу,—манъэ Микул.

— Ак, тый вожылдымо пий, кузэ альэ ольашыжэ от вожыл? Мый тыландэ кочќаш киндэм кўсын да мойын, пуэн толашэм, айда пошкудылан полшышаш, шонэм. Тудо, йолагай пий, кузэ кутыра,—манын Микул ваштарэш сэвырнән шогалъат, йол дэн тавалтыш.

Микул мыскылдышым чытән ыш кэрт. Тынарэ паша ыштымэ ўмбаҷат-йолагай манмэ, шўмлан пәш нэлын чўчо. Шыдыж дэн мийән, мушкындым чумыртән, Пәкулым уло вийжэ дэн шэлын колдыш.

— Пошкудо - шамыч, ончыза, ындэ суртэшемаќ кыраш тўналын. Полшыза!—манын моло - шамыч дэќ сэвырныш. Моло иќтат ыш тарванэ. Пәкул кугунаќ шўлалдышат, Микул дэќ мийән, пылыш тўн воктән шындэн пуыш. Микул дэн Пәкул кўлынаќ кэрэдылаш тўналмэ годым, моло-шамыч йышт-йушт лэќтын пытышт. Иќ Осып гына кодын. Пәкулын ольымыжым колышт шинчымыжэ годымаќ, тудо Микул вэќэ лийэ. Кидым кэргалдән гына Пәкул дэќ Микулым шупшыш налаш тўналын ыльэ, кэнэта шэнќэчыш Пәкул ватэ Осыным товар тош дэч вуй ќорќа гыч иэлын колдыш. Осып йўќым пуэн кэрт-дэќ кўвар ўмбаќ „шроп“ йўрлын кайыш. Микулым кыраш вара Пәкул ватэ

полшаш пижэ... Микул кок могырыш лупшкэдылэш, артам йөршөш пытэн, уло вийым погөн Пэкулым мүшкыр гыч чумал йөрыктэн шуэн пыкшэ куржын лэктэ. Урэмыш лэктын:

— Полшыза! Пуштыт! Толза!—манын кычкыраш тўнгалэ. Шкэнжын умша гычшэ, шўргө гычшэ вўр йога, тайнылэш, йэн погынаш тўнгалмэ годым, Микул ушыжо кайэн йөрлын кайыш. Корэм Эчук тидым ужат, вашкэрак йал совэтыш милитсэ дэк куржо. Моло - шамыч ёрын ончэн шогат. Милитсэ тольат:

— Кужае тыгэ кырэн улыт, кё тыгэ кырэн?—манын йодо.

— Пэкул дэч лэктэ, ала мом толашэн улыт дыр,—манын иктэ пэлэштыш. Милитсат, йэнгым погөн, Пэкул дэнэ пурэн гына шуо, Пэкул милитсэ ончылан сувэн шичат:

— Кугу йумо гай лий, аралэ. Микул тэвэ-тэвэ пуштэш, уна Осыпым нымолан йёрдымын кырэн пушто Микул дэч аралэ тудым чурмашкэ, нангайэ укэ гын, пуштэш,—манын Пэкул милитсым сёрвалаш тўнгалэ.

— Йёра, тушто палэна, кузэ лиймыжым каласэ - йа,—манын милитсэ протоколым возаш тўнгалэ. Пэкул кугызат эркин шонэн-шонэн рад дэн ольаш тўнгалэ.

— Кё - кё свэчыл лийын кэртит, каласэ?!—маньэ милитсэ.

— Кё?.. Тэвэ Пэктэмыр ужын,—манын ожно шкэвжын куллан шогышо йэнгым ончыктэн пуыш. Пэктэмыр ожнысэк Пэкул дэн родым кучэн ила. Шую гана тудо Пэкулын шойак свэчыллан суд ончылно шогыш, эрэ Пэкулым йандарым ыштэн лукто. Пэкул шкэ кулжылан чот ўшана. Адак утарэн кэртэш шоныш ала мо.

— Кузэ кырэдалмыштым - тый ужынат мо?—манын милитсэ Пэктэмыр дэч йодо. Пэктэмыр Пэкулын мо ольымыжым чыла раш каласэн пуыш, ик вэрэат алтранэнэн ыш шогал.

— Имным кычкыза, Микулым мый милитсыш нынгайэм,—маньэ. Микул ватэ, мўгырэн шортын, милитсэ ончылан йөрлын кайыш.

— Айда ит магырэ, ит магырэ, виниматан огыл гын, огыт нынгайэ—манын Пэкул пэлэштыш.

— Микул тугай йэн огыл,—манынак, Микул ватэ магырэн кодо.

Вўраным, шоганым Микулым орава талаш пыштэн чурмашкэ нынгайышт. Пэкул дэч чыланат лэктын каймэкэ, эр дэнэ йўшө-влак адак толын пурышт. Осыпын кугурак эргыжат толын, Пэкулын изи ўдыржө воктэлан шинчэ. Пэкулын изи ўдыржө Осып эргэ воктэнэ шинчышыжла тыгэ ольэн шинча:

— Авый, Отыпым так товай тот дэн сэйын койдыс, Отып пыддуп вэйэ койо, - манэш.

— Кузэ, кузэ, манын Пэкул йодат, ўдыржым кучэн пёрт йўмак шуэн колдыш.

— Марш! Йочалан тыштэ мо уло?—манын Осыпын эргыжым поктэн лукто. Пэкул кодшо-шамычым нэшак чот йуэтэн шындыш, ватажым шкэжат лавра гай лийын йёрлө.

IV.

Микул нынгаймылан арна утла лийэ. Микул йэшыштэ кэчын илыш пужлаш тўнгалыэ. Пэкул ала мынбар кана толын Микул ватэ дэч пушаш уржам толын йодо. Пытартышлан Пэкул шыдэшкэн:

— От пу гын, вашкэ совет дэн толын нангайэм, йа судыш пуэм,— манын лўдыктэн кайыш. Мом ышташ? Нымат ышташ ок лий вэт. Налмым пудэ огэш лий. Микул ватэ уржам шийын, коштэн гына Пэкул дэн намийыш. Пэкул кычкырал вэлэ колдыш.

— Мый талук нарэ гэмдан дэн уржам киктэнам, уржа олмэш ложашым кондо, манын кычкыралыэ. Микулын Вачиланат тунэммаштэ пэш чот тўкнаш тунгалыэ. «Бандит игэ» дэч молым огыт колыкто ылыэ. Йужыжо Микул тугай огыл ылыэ, ала мо иктаж вэс сэмын лийын дыр, манын олыаш тўнгалыыч. Ие кана, кастэнэ, кугу. йэнг мутланэн шинчымэ годым, йоча тўшка дэнэ пырлыа Микита дэке Осыпын эргыжэ толыо. Тудым ужын чаманэн:

— Тидат ындэ ачадымэ лийэ, орланаш гына шочын фодо,— манын кутыраш тўнгалыыч. Мутгыч мут лэктэ, адак садэ Осып пуштмашкэат шуыч. Осыпын эргыжэ колыштын шинчышат, йоча-шамычлан шкэ колмыжым олыаш тўнгалыэ.

— Пэкул ватэ ачийым товар тош дэнэ пэрэн пуштын,— манын Пэкулын ўдыржэ олыа,— маныэ. Микитан эргыжэ тидым колыат, кугу йэнг - шамычлан каласэн пуыш. Кугу йэнг-влакыт нымолан ёрын шинчыч.

— Кэрнак вэт, Микул Осыпым пуштшаш гай огыл ылыэ, нуно коктын пэш кэлшат ылыэ. Тыштэ ала иктаж вэс паша уло дыр,— маныыч.

Йалыштэ Микулын пуштмо нэргэн ойлымым чырнаш тўнгалмэ годым адак у увэр шарлаш тўнгалыэ.

— Осыпым Пэкул ватэ товар тош дэн пэрэн пуштын, манын,— мылнэтак олыаш тўнгалыыч. Карпуш Йыванат тидым колын ик кастэнэ кагаз лостыкым налыат, ала мом возадэн пошто йашлыкыш намийэн шуыш. Арна гыч газэ-тыштэ увэр лийэ.

„Пола солаштэ Йогор Осыпым пуштын, манын, йорло Микулым чурмаш шындэн улыт. Калык шонымаштэ тидэ пашам Микул ыштэн кэргын огыл. Нуво кэлшэн илат ылыэ. Тидэ паша очыний пойан Пэкул кыд дэнэ штаддын. Осыпым Пэкул ватэ товар тош дэнэ пэрэн пуштын, манын олыат. Прокурор шымлэн налэш гын, йбра ылыэ.“

Йалысэ илышэ-влакым тыгай увэр йёршбш пудыратыш. Иктыжэ ик сэмын, вэсыжэ вэс сэмын олыаш тўнгалыыч. Пэкулым аралышэ шагал лийэ. Пэкул тидым колыат, пэш чот шыдэшкыш. Тўрлэ сэмын возышым кычалыэ гынат, ыш му возышын лўмжат кэнэта шарлаш тўнгалыэ. Карпуш Йыван подылмыжо дэнэ шкэ возымыжым олыэн кудалтэн.

Ик кастэнэ урэм мучэшыштэ:

— Полшыза, пуштыт, ой, колэм,— манын магыргыч шоктыш. Урэмаштэ кошто йоча - шамыч погынэн рўжгэ кугу пистэ йўмак куржын мийышт. Тўшто вўран Карпуш Йываным пыкшэ шўлэн кийышым муын, шкэдэкшэ нумал нангайышт. Карпуш Йыванат тэвэ-тэвэ кола. Изишак ушым налмэкэ кў пушташ толашымыжым Йыван каласыш. Кастэнэ милитсэ толын Пэктэмырым погэн нангайыш. Эрлашым Пэкул дэнэ ватыжат ышт-утло.

Арна гыч Микул чурма гыч лэктын йёршбш чал, мыландэ тўсан, толыо.

М. Шкэтан.

„Йошкар шүдыр“.

Ошла йалыштэ ырвэзырак марий влак шукэрсэк копэратив почаш кутырат.

Рэволүтсий эртэн кайыш. Илыш койын нөлталташ тўнгалэ, куштылэмэ. Марий-влакын йужгынамжэ күсэнныштэ уто оксат лийдалэш да, тудым-тидым надалэш...

Копэратив ышташ таратышэ Эчук, Мичи Йыван Чарлаш кагазым во-зат, инструкторым үжит.

Ик чэвр кэчын кас вэлыш инструктор толын. Копэратив ышташ шо-нышо погынат...

Тидым-тудым возгалмэк, калыкым погат. Чыланат умшам кэрэн инструк-тыр ойлымым колыштыт...

— Ышташ! Ышташ!—манын кычкырат.

Лач Толик Сэмон дэнэ Апшат Пёдыр огыт кэлшэ.

— Тэ молан копэративлан торэш шогэда? Вэт тыландак пайдажэ. Копэ-ративыш пурэда гын, ышкак оза лийда-инструктор умылтараш тóча, вара йыштырак Эчук дэч йодэш:

— Кинэ кулак улыт аман?

— Могай кулак, альэ ик мардажат огыт уд. Орадэ, ушышт дэн ойлат...

— Мланна копэратив ок күл, копэративыш ушдымыжо гына оксам пуа —сэмынжэ Толик Сэмон кычкыра...

Шургаш тўнгалыт...

— Пошкудо-влак!—Эчук ойлаш кыннэл шогалэш—кэлан копэратив ок күл гын, кызытак мөнгышкышт кайышт, копэратив ышташ шонышыжо чыла-нат орол сарай вэк шогалза, ойырлыза!

Калык „көжгö“ сарай воктэк куснат. Посна Толик Сэмон дэнэ. Апшат Пёдырак вэлэ кодыт.

— Ха-ха-ха,—воштылэш ик кумда пондашан марий,—райыш кайшашэт-кок йэнг вэлэ кодын... А мылана тамыкат йöра.

— Тугэ огыт,—вэсэ койдара,—нуво копэративым коктын ышташ шонат.

— Родо-влак, йэнгым ида койдарэ.. Айста шкэнан пашанам ыптэна. Кэ-копэративыш возалтэш?

— Мыйым возо...

— Мыйымат...

— Мыйым ватэмгэ возо...

— Чытыза, чэрэт дэнэ...

Кут йэнг возалтыт...

— Кузэ копэративдам лүмдэда?—инструктор йодэш.

Шып... Вара ваш-ваш сәмынышт мутланат...

— „Пәләдыш“...

— Укә „Пәләдыш“ ок кәлшә, „Шүдыр“ манман...

— «Йошкар Шүдыр» лүмым пуаш...

— „Йошкар Шүдыр“ йбра мо?

— Йбра-а-а...

Чыла пашам пытармәкә, уставым лончылан налмәк правлөнийш сайлат. Эчук вуйлатышә, Мичи члән, Йыван сәкрәтар, тудак шотлышо. Пычкәмалтмәк ижә шаланат.

* * *

Паша лийә! Эчуклан, Мичулан Йыванлан, адак тәргышә комиссыш вэрәштшә, Йогор дәнә Миклайлан паша сай вэрәштә. Ниможат укәштә пашам тўнгалаш пәш йбсб. Чыла угыч ышташ логальә. Эсогыл кагазәт, пәрәт укә. Тәвә олашкә кайаш күләш, тәвә окса погаш, тәвә патәнт налаш кайман; тышкат кагаз күләш. Кәчывалым пасу пашаштә, икийашым тўрәдыт, ўдат, кылтам кондат, йўдым копәрәтив нәгызым опат. Йўд вошт шинчат.

Эчукын ватыжат пәгәш тўнгалә... (Шонән ончо-йа: пәлийаш орьән да марижә „ала кушто“ волгыжмәш коштәш).

— Ит пәг, Окси; копәрәтивыштә пашам ыштәна. Мый вәлә огыл, Мичи, Йыван, Йогор...

— Айда ойлышт.. Мый ом палә шонәт чай.. Колынам: Проньан Ана дәк коштат. . Тосәт вәт.

Ик кана йўд вошт копәрәтив сомылым виктараш Йыван дәнә когыньыштлан логалын. Шижынат огытыл, волгыжын.

Эчукат вуй коштән мөнтышкыжб толәшат, пулдырыш малаш ләктәш. Тўрәдаш кайаш шонымат ок күл, нойән. Окси помжалтын, ушкәл шушылаш чийа...

— Анат сай малтыш мо? койдармыла Окси йодәш.

— Могай Ана? Мом төчәт.

Эчук малашлан шинчам вәлә күмән шуктән, Окси қок копажтә Эчук ўпыш „шураләш“ вий кәтмын лонгәш.

— Тәвә тылат „кипиратыв“ Анан „кипигьарив“ почәш коштат.

Эчук вуйжым пыкшә утара, Кывьәл шинчәш... Кўсыжлан пәрәш лийәш, манын ватыжым шәлын колда.

* * *

Жап әрта. Жап почәш пашат кайа. „Йошкар Шүдыр“ йол ўмбақ шогалын, сату кондымо, торгайа. Ән ондак сату налшат шуко огыл, чоным ок куандара.

Исак жап әрта да, шоләм кырымылан арым оксам налыт. Члән-влак уш-наш тўнгалыч. 60 йәг гыч 90-ыш шуо. Вәс йал гычат пурат. Ольан-ольан паша вийна. Копәрәтив вуйлатышә-влак чўчкыдын члән-погынымашым погат-мутланат.

Тәлә шуо. Имныдымә, крәсаньыклан арым оксам пуушт. Пайлышт, 20 сурган-оза имньан лийч.

Ик кастэн Чэркэ-сола вакш оза-влак толыт.

— Миньман вакшыжым шкэндашлан налза. Минь шотым огына муо. Налогу много накладывають. Тиньндамжо налогжым ок тўльб—рушла да марла ойлат нуно.

— Налашат лийэш... Могай аклан налаш?

— Кок шюдужум пуэда... До срока, по договору.

Кагашат. Кэлшат. Ик арна гыч Чэркэ-сола вўд вакшат „Йошкар Шўдыр“ кыдыш пура. Кок вакш лийэ.

Апшат Пўдыр шукэрдак сўрасэн копэративлан вэдрам мойн ышта. Ту-марсэк апшат кудыжымат налоглан кўра почын огыл.

Кугорно починга марий-влак пэш толашат: йалэшышт «Йошкар Шўдырын» отдэлэнийым почнэшт. Эчук нунылан вигак каласыш:

— Ныlnэ члэным погэн шуктэда гыч, отдэлэнийым почына, укэ гын огына.

Ныlnэ йэнгым мут, отдэлэний лийн шинчэ.

Погынымаш. Эчук Правлэний паша нэргэн докладым шта, пўтынь ший-вундо улмым каласкала:

— Копэративнам кызыт йўршўш пытараш гынат, чыла парымым тўлаш гынат, 1510 тэґ. 41-ыр пайда кыдышаш. Тидэ шойа огыл, окса шотлымаштэ нигунамат шойа лийн ок кэрт...

Тидэ-пэл ийыштэ. Погынымаш пытымэк Толик Сэмон Эчуэ дэк мийа.

— Мыйымат члэнлан возыза,—манэш тудо,—мый шкэтын ўрдыжэш ом код... Пай оксажымат кызытак пуэм.

* * *

Талук эрта. Эчук алыат копэративыштэ шога. Бўндэ пашадарымат 25 тэґтэм тылчылан пуат. Йужгынамжэ пашадар окса дэнэ ватыжлан тидым-тудым надалал пуалэш да, Окси воштылын эртак шарналда:

— Кипитьаривэт... (Мом ыштэт—ўдрамашын йылмэ пэлэшгэн ок кэрт) чылажат кэтэш ужат: вуйланат логалда, шовырымат чикта.

Эчук ындэ шуко пасу нэргэн толаша. Лўмын кнйгам налын лудэш, газэтым валэш. Кодшо кэнгэжым копэратив мландэш (мландымат налын) опытный участкым ыштэныт. Йалэш пожар дружныым ыштышт. Ик манаш гын, паша вийна да, вийна. Калыкат йўршўш вэсэштын. Эчукын чоңжат йывнрта: калык пашам ыштэм, калыкклан йўрдымў омыл, манын шона тудо.

Паша коклаштэ мўнгыштыжў 4 тылчал эргыжым налын воштылын ойла:

— Вэскана кушмэкэт тыйат ачат сэмын калык пашам ышташ тўґал, ит ўрканэ... Ала тый дэнэт коктын пырля пашам ышташ вэрэштэш...

Окси ўрдыж гыч ончэн шога, шинчажэ пэш ныжылгын, ласкан койэш.
1926 ий.

С. Г. Чавайн.

Дэзэртир-влак.

Повэсть.

Гужаш.

1919 ий. Шыжэ. Эр вэлыштэ Колчак армий, чакна гынат, альэ йатырак куатлэ. Йошкар Армийлан Колчак армий дэнэ пэш чот кырэдалаш тükна. Ошо-влак, пытышашыштым шижмэ гайак, пэш шыдэшкэн улыт... Чакнымышт годым пырля нангайэн кэртдымым пудыртыл, йүлалтэн, пытарэнак кодат... Пöрйын-влакым, луаткандаш ий гыч тунгалын, витлэ ийаш маркэ, мобилизайэн нангайат... Икшывэ-вклакым, шонго-влакым пуштэдат, ўдырамаш-влакым вийэш пызырат, мыскылат... Плэныш вэрэштшэ, йошкарармэйыс-влакым ок күллан чот орландарат: кыдыштым, йолыштым пудыртылыт, парнья йыжыным пүчкэдат, моло түрлынат ындырат... Шэрышт тэммэш орландарат да, пуштыт...

Кэчывал вэлым пэш талын Дэникин армий толэш. Мамонтов гэнэралын имньэшкэ салтак түшкажэ Тамбов губэрнаштэ кудалыштэш. Ўдымө киндэ тошкалтэш, погэн шындымэ шурно шўын шинча, йал-влак йўлат... Тиф чэр түжэм дэнэ калыкым пытара... Совэт Россиялан пэш нэлэ жап толын, ала кузэ эртарман? Коммунист партий, пашазэ калык эн ўшанымэ, эн сай, эн вийан йыңыштым йошкар фронтыш колтат... „Пролэтар-влак имньэ ўмба!“ манмэ лозунг йыр-ваш шарла... Ош имньэшкэ ваштарэш йошкар имньэшкэ лэктэш. Тошто дэнэ у, уло вийыштым погэн, ваш пижыт: сэнгаш, альэ пыташ!

Тэвэ тыгай жапыштэ Эчан дэнэ Каври йошкар фронтышко вэрэштыч. Эчан нужна Миклайын эргыжэ, Каври поян Сакарын. Тугэ гынат, Эчан дэнэ Каври изишт годым пырля модын кушкын улыт... Эчан изижэ годымак түрлө модышым шонэн лукташ пэш мастар улмаш. Каврин түрлө арвэр улмаш. Тунгалтыш школышкат пырля коштыныт. Тунэмашыжат ик гайак сай тунэмыныт. Йалысэ школышто тунэм пытармэкэ, Эчан дэнэ Каврин корнышт кок вэкэ ойырлыш: Каври чэркан йалышкэ кок класан школыш тунэмаш кайыш, Эчан пүнчө чодырашкэ, смола заводышко смола шолташ... Тылэч вара Эчан рэвольутсо маркэ йэнг кыд гыч ыш лэк: тэлым чодыраштэ озалан пашам ышта, кэнэжым күтүм күта...

Каври кок классан школышто тунэм пытармэкшэ, ачажлан торгайаш полшаш тунгальэ. Каврин ачажэ 1918 ий маркэ пэш чот торгайыш. 1918 ийыштэ, ышкэт вуй торгайымым пытараш дэкрэт лэкмэкэ, Сакар кугыза, урэмышкыла почылтшо, кэвыт омсажым пэтырэн, пудалэн шындыш, кудывэчэ вэл шэнгал омса гыч шолып ужылаш тунгальэ... Осалрак йылманжэ Сакар кугызам койдарэнат ойлат: „Сакар кугыза шолыштмо арвэрымат пэл ак дэнэ налэда, йужгынам ышкат йүд-гэчыштэ ала кушко коштэш“, маныт... Кэрнакшым ойлаш гын, Сакар кугыза йынг кылат көргыш, йынг вүташкэ пурэн огыл, ончык толшо, йамдэ шолыштмыжым,, „кай, тидэ үзгар шолыштмо, мыланэм ок күл“, манын, шүкалын огыл.

Эчанын ачажэ изиньэк пашаш ындыралтын, йүштө-шокшым шуко ужын: йозак-шолыкланат туп кырылтын, пойан йынг пашаштат могыр йатыр пүжнэн... Эргыжым ужатымэ годым Микылай кугыза тыгэ ойлыш: „Эргым, мый кугыжан сарыштэ арамэш орланэн коштым... Кугыжан сар пойан-влаклан утларак пойашышт вэлэ йөрыш, нэзэр-влаклан энгэк дэч молым нымат ыш кондо... Тый, эргым, йошкар фронтыш кайэт. Тушто тыланэт шэмэр калык вэрчын кучэдылаш түкна. Буржуй-влакым сэнгидэ, мэмнан гай шэмэрлан сай илыш нигунамат ок тол. Эргым, тидым нигунамат ит мондо!.. Молыжым тыланэт ойлымо ок күл: тый ышкат аныра йынг от ул“...

Пойан Сакар, эргыжым ужатымэ дэч ончыч, йумо шөрлыкэш сортам чүктыш, сукэн шинчын кумальэ, эргыжын онгэш изи йумогам сакыш, вара тыгэ ойлыш: „Эргым, йон лийэш гын, йонгым ончо... Тидэ йошкар ийа түшка, ындэ шүкэш огыл, вашкэ пыта. Тувэшкэ тыйым шылтэнат ашнэм, ала вэс йонымат муам“...

Кок ырвээз-влак кок түрлө сугыньым налын Йошкар Армиийышкэ лэктын кайат...

* * *

Интэрнатсионал полк кугу чодыра түрыштө шога. Арня ончыч Н.ола гыч лэктын, тэнггэчэ тидэ вэрышкэ толын шогалын. Толын шогалмэкак, йыр-ваш шымлышэ-влак кайэн пытышт. Йошкарармэйыс-влак ышкэныштым бойлан йамдылат: йужыжо пычалжым эрыкта, йужыжо вургэмжым тумышта, кажныжэ шотым мумо сэмынжэ ышкэнжым түза. Лүшкышө, ок күл шомакым ойлышо укэ, чыланат пэш тыматлэ улыт... Кө шинча, ала тачак нунын кыд-йолыштым снәрәд күрлэш, шүм-кылыштым пуля шүтэн кайа?...

Эчанат, пычалжым, сумкажым йөршым ыштэн, йамдылэн пышта да, өрдыж мыландым ончалаш, чангатарак вэрышкэ лэктэш. Вэрым ынглэнрак коштат гын, йонысыр жап годымат йоным вашкэрак муаш лийэш. Колшашым-илшашым Эчан ок шоно. Тудын шонымыжо иктэ: «вашкэрак ошо-влакым ваш лийаш, вашкэрак сэнгаш, Совэт Рассийлан тыныс илышым вашкэрак кондаш!» Ачажын ойлэн колтымыжо, кум тылчэ годым йошкар казармыштэ илымыжэ, кум тылчэ годым политик нэргэн книшка лудмыжо, политурок колыштмыжо йара йомын огыл ул, Эчан пэш пэнггидэ, пашажым ынглышэ, йошкарармэйыс лийын.

Чангата үмбалнэ кугу ладыра пистэ шога. Тудо пистэ йүмакэ мийэн, Эчан пистэ вэлэн энэртэн шогалэш... Пасушто уржа каван-влак койэдат, умбалнэ йал койэш, пыл дэнэ мыландэ ушнымаштэ шыкш кынбэлэш... Эчан умбакэ мүндүркө онча, ушышкыжо түрлө шонымаш пура. Изи годсо илышыжат, йынлан тарэш коштымжат, күтү күтымыжат, шинча ончылныжо чыла рашак койэш... Киндэркыштэ коншудан киндэ вэлэ... Лүштышаш ушкалат сакымаштэ кэча... Эчанын кум ийаш шольыжо, Эчэй, кэчкыжэш, магыра, «чэчэн ньаньам» йодэш... Аважэ шортэш... Ачажэ öрын, вуйым кумык сакэн, шинча... Изи Эчэй йүд вошт каньысырланыш... Эчан эрдэн эрак тарэш шогымо оксаж дэкэ куржын колтыш... Тарэш шогымо озажэ кум тэнтгэ оксам кум тылчэ күчэн шога. Изи Эчэйлан Эчан «чэчэн киндым» налын кондаш шоныш. Укэ, тачат окса дэч посна мөнгө толаш түкныш: оза рошотым ыш пу. Эчан омсам почын пурэн гына шогальэ, шинчашыжэ вигак изи Эчэй пэрныш. Торэш омбалнэ олым үмбалнэ Эчэй шуйналтын кийа, түсыжө какаргэн, мүшкыржө оварэн... Изи Эчэйым Эчан онча, логарышкыжэ комыльа толэш, шинча гычшэ «йыр-йыр-йыр» шинча вүдшө лэктэш...

— Эчан, мом тыштэ шогэт?—шоктыш.

Эчан ончал колтыш, ончылныжо Каври шога.

— Молан шортат, Эчан?—Каври адак йодэш.

— Шортмаш укэ... Ала молан тошто илыш ушыш пурыш,— манэш Эчан, шүргыжым үштылэш.—А тый мом коштат?..

— Ышкэнан дэнэ кузэ илат гын?—Эчанын йодмыжым колдымыла Каври пэлэшта.—Шукэртсэк писмамат налын ом ул... Ышкэнан дэкэ каймэ пэш шуэш... Эчан, мый шонымаштэ, ошо-влакым садыгак сэнгаш ок лий... Мэ тэвэ тыжак арам вэлэ пытэна... Айда, ышкэнан дэкэ куржына, альэ ошо дэкэ плэныш кайэна...

— А-?.. Мо-?.. Кузэ маньыч?.. Ошо дэкэ кайэна, маньыч?.. Тый шинчэт, кө улыт ошо-влакшэ?—Эчан шыдэшкэн кычкырал колта.

— Молан сырэт, Эчан?—Каври шыман пэлэшта.—Йошкар Арми садыгак ошым сэнгэн ок кэрт. Мэ тыжак арам вэлэ пытэна...

— Тый мондышыч мо: йошкарармэйыс кузэ товатла?—кычкыралэш Эчан.—Сэнэна, альэ колэна!..

— Молан тыланэт Йошкар Армижэ пэш күлэш? Йошкар-влакын нымо шотыштат укэ-с.

— Шыпланэ! Ит' ойло тэгак... Колышт Каври: альэ маркэ мэ йолташла коштна. Кэрнак, тый пойан йындын эргыжэ улат, а мый —нужна йындын... Тугэ гынат, мэ пошкудо улына. Изина годымат пырльа модын улына. Садлан тидэ мутэтым ик каналан мондэм... Вэс кана тыгай мутэтым колам гын, вара ышкаланэт öпкөлө ..

Эчан савырнэн лагыр вэкэ ошкылэш, Каври öрын ончэн шогэн кодэш.

— Мо тыгай?—манэш Каври.—Шортын шогымыжым ышкэ шинчам дэнак ужым. Сарэш колмо дэчак лүдын шортэш, шонышым...

Сарэш колмо иктынат ок шу... Эчан ала молан йошкаргым мокта?.. Моктыдэ мо, тудын мӱнгыштыжӱ можо уло? Совет власть уланраклан чоныш пэш витара, нужналан тудо сай... Эй, сэнгашыжэ садыгак ок сэнгэ да, так ындэ толаша шол!..

Каври йатыр шонэн шинча, вара адак ышкаланжэ ойла:

— Плэныш кайэм гын, туштыжат ала могай? Туштыжат кок арныа гыч сарышкак йошкаргэ ваштарэш колтат, маныт. Тыштыжат мый мо вэрчын коштам?.. Чытэ, тэвэ мом ыштэм... Тычэч вара йӱным вэлэ вангэм... Йӱн лийэш гын, тыжэч йонгым ончэм... Ышкэнан дэнэ тылэчат кугу чодыра уло... Йошкаргэ садыгак пыта. Тувэшкэ шылын илашаҗ лийэш...

Лагырыштэ пуч пуалда.

— Адак молан пуалдат? Адак погынымаш лийэш дыр? Эрэ погынымаш, погынымаш, моло паша укэ!.. Чытыза, тэвэ ошо-влак толыт гын, ушдам пуртат!..

Каври мушкындыжым чумырта, сырэн, лагырышкэ ошкылэш.

Лагыр покшэлнэ чумыр полк погынэн. Политком, ала могай йашлык ўмбақ күзэн шогалын, кыдшэ дэнэ лупышкэдыл-лупышкэдыл ойла:

— Йолташ-влак! Мэ Пашазэ дэнэ Крэсанык Правичэлствын армийжэ улына. Мэ, пызырналт илышэ, шэмэр калыкын ўшанымыжэ улына!.. Октабрысэ Рэволютсын шочшыжо мэ улына!.. Октабрысэ Рэволютсо пашазэ дэнэ крэсанык кыдышкэ властым пуэн. Пашазэ дэнэ крэсанык, властым ышкэ кыдышкышт налмэкэ, у илышым сотсиалист илышым ышташ тўнгалаш шонышт. Российыштэ у илыш сайын пэнгьдэмэш гын, вара "сотсиализм тўнья мучко шарла ыльэ... Чумыр тўньасэ калык, пырлыа ушнэн, ик кугу йэш гай лийын, илаш тўнгалэш ыльэ. Тунам вара мыландэ ўмбалнэ кулат, озат ок лий ыльэ... Тыгай шонымаш пойан кашаклан ок кэлшэ. Нуно альэ маркэ йын паша дэнэ, пўж вўд дэнэ мындырланэн илэн улыт. Совет власть тыгай тӱрысырым пытарнэжэ: «кӱ пашам ок ыштэ гын, тудо ынжэ коч!» манэш. Садлан уло тўньасэ пойан-влак Совет Рэспублик ваштарэш шогалын улыт: тўньасэ пӱрвӱй пашазэ дэнэ крэсанык кугыжанышым пытарнэшт. Укэ, нуно йонгылыш лийыт!.. Йолташ-влак! Мэ ик йынгла тушман ваштарэш шогалына!.. Тидэ кучэдылмаштэ мэ чылт ышкэтынак огына ул: моло кугыжанысэ шэмэр калыкат, кыдэш винтовкым кучэн, пойан кашак ваштарэш вашкэ шогалэш... Пытартыш сарын тўнгалтышыжым кызыт мэ ыштэна!.. Йолташ-влак! Тушман шучко: тудын оксажат шуко уло, ўзгаржат талэ, тулэч молыжат уло. Мэмнан чимынат лустырго, кочмынат томам, ўзгарнат начар... Тугэ гынат, мэ нуно дэчын пойанрак улына: мэмнан кӱргыштына, нигунамат йӱрыдымӱ, эрык тул йўла!.. Йолташ-влак! Мэмнан корнына иктэ: сэнгаш, альэ колаш!.. Сэнэна гын, сай, ласка илышым ужына, огына сэнэ гын, адакат помэшык, капиталист кыд йўмақ кайэна... Тунам вара тыжак колшо-влак эн пийалан лийыт!..

— Тидыжэ тыгак!—коклаштэ йўк-влак шоктат.—Вара илымыжат ок кўл.

— Йолташ-влак! — манэш политком. — Шымлышэ-влак толын ойлышт: ошо-влак мўндўрнў огыт ул, пэш кугун толыт, манэш. Мыланна пэш чат кучэдалаш тўкна. Мэ тачэ ала пытартыш кана волгыдо кэчым ончэна, ала пытартыш кана иктэ вэсэ дэнна мутланэна. Йолташ-влак! Огына ойгыро, огына лўд! Мэмнан пашана—чын паша! Мэ орланышэ шэмэр калык вэрчын, ачана-авана, изана-шольына, эргына-ўдырна вэрчын тыршэна! Лўддэ, тоштын, мэ тушман ваштарэш шогалына! Йолташ-влак! Мый ўшанэм, ўньанэм, мэмнан коклаштэ шэмэр калыкым ужалаш шонышо укэ!.. Йолташ-влак! Йамдылалт шогыза! Мэ пашазэ дэнэ крэсаньык Правичэлствэ вэрч, Совэт власть вэрч, пўтынь тўньасэ, орланэн илышэ, шэмэр калык вэрчын сарышкэ кайэна. Пэнгыдэ лийжэ Совэт власть! Кужу ўмыран лийышт мэмнан вуйлатышына-влак! Вийан лийжэ Йошкар Армий!..

— Ур-а-а!—йыр-ваш кўдырчыла мўгыралт кайыш.

Мландым чытырыктэн, мыландэ кўргў гыч лэкмыла, тўжэм онгычын пэнгыжалтын мур лэктэш:

«Кыньэлза, каргымэ тўньаштэ»

«Шужэн орланышэ, йорло-влак!..»

Пўтынь тўньасэ шэмэр калыкым, иктыш ушэн, тушман ваштарэш ўжшў мурым Эчан колыштэш, шинчажлан коймылак тудлан чучэш: уло тўнья мучко шэмэр калык кыньэлэш, пойан кашак ваштарэш кўртнў гай пэнгыдэ строй дэнэ кайа. Кэчыштэ шпик-влак чылгыжыт, пэнгыдын тан тошкалмэ йол йўк мыландым чытырыкта. Тидэ кугу отрāдыштэ, моло калык коклаштэ, курым дэнэ пызырнлат, орланэн илышэ, марий калыкын эргыжат, моло дэнэ тан тошкалын, бойышко кайат...

«Нэгат мэмнан огэш утарэ»

«Йумат, онат, вийан йынжат!..»

Кэрнак, ышкэнам ышкэ огына утарэ гын кў мэмнам утара?.. Пычалым пэнгыдын кучышаш, пульам тура колтышаш!..

Каврин уш вэс сэмын пўрдўш: «Кузэ, мо йўн дэнэ тыжэч утлыман?.. Политком йаралан тыгэ ок ойло: бой вашкэ тўнгалэш... Сарэш сисыргэт, аманэт, альэ иктажэт пудырга гын, вара молан йўрэт, кэлан кўлат?.. Вара Йапык Майрат ок ончал. Йапык Майра гай ўдыр, йалыштэ огыл, волысыштат укэ... Пэш кэлшэн илаш тўнгалын шуктэн улына ыльэ, йиа тўшка Йошкар Армийышкышт поктэн кайышт... Ачийын погыжат кугу,—мый колэм гын,—йынлан вэлэ арам кодэш!.. Йўн лийэш гын, тачак тыжэч утлышаш!..»

«...Интэрнатсионал дэн»

«Айдэмэ вож чаплана!..»

Вочко ўмбак полковой командир кўзэн шогалэш. «Йолташ-влак!» манын вэлэ полковой командир шуктыш, кок имньышкэ, уло кэтмым кудалын, толын шогалыч.

— Йолташ командир! Тыжэч шым мэнтэ лийэш, пэш кугу тўшка ошо-влак толыт,—манэш ик имньэшкэ, ышкэжэ пыкшэ шўла, тунар нойэн.

— Кудо вэлым?—йодэш командир.

— Уна, тудо койшо, йал вэс мोगырым,—манэш вэс имньэшкэ.

— Йолташ-влак!—кычкыралэш полковой командир.—Вэран вэрышкыда кайза, ўзгаран ўзгардам налза!.. Тушман толмым вучэн шогыман огыл. Тудым, кўлэш сэмын, ваш лийаш кўлэш!..

Пуч чўчкидын-чўчкидын пуалта. Лагыр, кутко шуэла, шолаш тўналэш. Пэл сагат жапыштэ полк, ик йын гай, йамдэ лийын шогалэш.

* * *

— «Ончык!.. Шагом марш!»—шокта командир йўк.

Эчан пычалжым пэнгыдын куча. Моло дэнэ танг тошкалын каймыжэ годым, шўмжө төр кыра, мोगыржо куштылэммыла вэлэ чўчэш Шукэртсэк шонэн коштмо тачэ шуо: тачэ Эчан тушман дэнэ он дэн ваш лийэш. Шэмэр калык вэрч йоктараш Эчан вўржым ок чаманэ..

«Бэгом!»—шоктыш командэ. Эчан ончалэш, курык ўмбаке шуын улыт. Йошкарармэйэс-влак пўгыргалтэн-пўгыргалтэн, пычалыштым ончыко кучэн куржыт. Марла капка шолалтын пэрнэ, мөнгэш тōрыштэн угыч пэралтмыла шоктэн умбалнэ пушко пудэштэ. Ала кушто пульэмэт тататлаш тўнгальэ.

«Вочса!»—адак шоктыш командэ. Эчан вуйжым уа лонгаш чыкэн пурэн возын вэлэ шуктыш, чумыр мыландэ чытыралт кайыш, кўшычын шолэмла пульэ йогэн кайыш. Лагальэ альэ укэ, манын, Эчан шоналтэн гына шуктыш, адак—«ончык, бэгом!»—шоктыш. Эчан тōрышталдэн кыньэлэш, моло йошкарармэйэтс-влак пэш куржыт. Эчан ны шэнгак, ны өрдыш ок ончал, ончык куржэш. Шэнгаланжэ кок йошкарармэйыс тарваныдэ кийэн кодыт: шарапньэль лач нунын ўмбалан пудэштын...

Изиш лиймэкэ ик колшыжо тарвана, вуйжым нөлталэш, вара кыньэл шинчэш, йыр ончалэш, ныгуштат, нэгэат ок кой. Умбалнэ пульэмэт тототла, пычал лочка, топ пудэштылэш... Каври кыньэл шогалэш;

— Йумо утарыш, ик пульат ыш логал. Тыгэ чойа лийдэ ок лий, укэ гын, тыжакак колэт. Ындэ йонгым ончаш возэш...

Каври сангасэ йошкар шўдыржым налын шуа, вара мөнгө налэш.

— Чу, тыгэ ок йөрө... Тидэ кишэ взводный Пэтров огыл мо? Тудо тэнтгэчэ командировкыш кайшашым ойлыш. Ала документшэ уло. Уло гын, пэш кэлша ыльэ.

Каври, колэн кийшэ, йошкарармэйэс дэк мийа, кўсэныштыжэ пургэдэш. Көргө кусэн гыч шўштө калтам луктэш. Ик кагазым онча, вэсым онча, кўлэшыжэ укэ ала мо: Каврин тўс эрэ шэмэмэш вэлэ...

— Укэ, альэ налын шуктэн огыл улмаш. Укэ гын, ок кўл, тугакак шуам. Тэвэ тидэ оксажым налшаш... Кум тўжэм уло... Тидыжат йөра.

Корнэш иктаж ышкэ гайэм вэрэштам гын, сийлаш сита.—Каври йошкар-армэйс знакшым шуа. Ик могырыш, вэс могырыш ончалэш, вара лүгыргалта вэлэ чодыра вэкэ куржэш.

— «Йёра йон лий, ончыкыжат йумо йёным пуа дыр»—манэш Каври ышкаланжэ,—уштымо Эчан ойэм ок колышт. Айда орланыжэ».

* * *

Эчан тудэ жапыштэ ик чангаташтэ, ладыра тумо воктэн энэртэн шогалын, ошо вэкэ пуля почэш пулям колта. Ошо ийа виса уло. Эчанын пуляжэ иктым пёрдыктэн шуа, олмэшыжэ вэсэ лэктынак шога. Ош салтак вуйым гына нөлтал шукта, Эчан пудэштарэнат колта. Эчан чот лүлдмыж дэнэ камандымат шижын огыл. Камандэ шангак «чакнаш!» лийын. Уло патыронжым лүлдын пытармэк ижэ Эчан йолташ-шамычшым руалта... Йыр ончалэш, иктат укэ. Кэчат аважэ помыш пурэн, пычкэмышалтынат. Умбалнэ ўмылка-влак койыт. Кө гын? Ышкэнан улыт гын, ошо улыт гын? Пычкэмыштэ кушко кайман?.. Ышкэнан улыт гын, йёра, ошо гын, вара... Вара мо лиймыжым Эчан раш ыңлэнат ок шукто, могыр коваштыжэ копыж кушкэдла... Онча, ўмылка эрэ чаклана... Кө толэш? Куш куржаш? Ышкэнан-влак кушто улыт? Патрон сумкажым нийалта, сумкаштыжэ ик патронат укэ? Мом ышташ? «Кэч мо лийжэ, тумо вуйыш күзэн шичшаш: тумо лышташ альэ чылтак йогэн пытэн огыл, ала тушман дэчын арала. Эчан пычалжым тупэш унчыли сака, тумо вуйыш күза. Күзэн ик тормакэш шинчын, вэс тормакэш энэртэн гына шукта, тумо йўмалнэ мутланыгычат шоктат:

— Ну, господа,—манэш иктыжэ,—йошкаргэ-влак шэнгак ончалдэ куржыч.

— Мый шонымаштэм—манэш вэсыжэ—тачэ чарнымэ ок күл ыльэ, йүд вошт покташ күлэш ыльэ: йошкаргэ-влакым йөршөш тунчыктарэн шуаш күлэш.

— Мыйат тугак шонэм,—манэш кумышыжо,—ик-кок арньаштэ Москошко шуаш күлэш ыльэ... (Воштылалэш). Москошто ўдыр-влакат мэмнам вучэн-вучэн öрын пытышт дыр?..

— Ну, господа, йўдым кузэ поктэт? Тачэ тыжак канымашым ышташ. Эрла эр дэнэ покташ гын, покташ! Пычкэмыштэ мом ужат?..

Моло-влакчат кэлшат. Шукак ок лий, салдак-влак палаткым шупшын шындат. Корэмэш,—улак вэрэш—тулым олдат. Тумо дэч пэш торах огыл часовойым шогалтат.

Эчан тумо вуйышто, ны илшэ, ны колшо, шинча. Корэм могырым изи мардэж пуалэш. Шыкшым лач Эчан дэк конда. Шыкш нэрыш пура, логарым чыгылтылэш. Нэр воктэн шинча вүд йога. Кокыралтымэ, түрвүчмө шуэш... Эчан пўжым пурлэш, умшажым кыт дэнэ пэтыра, чыташак төча.

— Чу!.. Мо шокта? Тумо йўмалнэ кок салтак ойлат:

— Тэгак чыташ ок лий: опитсэр-влак мэмнам пийланат огыт шотло, кугыжа годсо дэчат йөсө... Айда, Павлов, йошкаргэ дэкэ куржына.

— Плэныш вэрыштшым йошкаргэ-влак пэш ындырат: йыжынгла йыда пүчкэдат, маныт.

— Мый шонымаштэ, тидым опитсэр-влак мэмнам лүдыкташ гына ойлат...

Эчанын шўм кўрлын вочшаш гай пыртка. Мом ышташ? Волаш, альэ укэ?..

Ўлно адак мутланат:

— Тый, Павлов, кэч мом ыштэ, мый кайэмак. Ошо-влак йошкар-гым сэнтэн огыт кэрт: Мэ кызыт так уштымыла ончык кайэна. Шэн-галанна нымо ўшанат ок код. Пабрик-дэнэ заводласэ пашазэ йōным гына вучат, забостовкым ышташ йамдэ шогат, крэсаньыкат ош армийым шōрын онча.

— Туштыжо кузэ гын?—манэш вэсыжэ.

— Туштат пэш сайак огыл да, тушто кэч ышкэнан пашазэ дэнэ крэсаньык улыт. Тыштэ кō? Эртак тошто помэшык, чиномныйк, бур-жуй... Нуно мэмнан гай шэмэрлан кунам пурым шонат?.. Шонышаш укэ, Павлов, тидэ часовойым тўнчыктарэн шуэна да, ўзгаржым погэн куржына. Ышкэнан пычалнам шогалтымэ кашак гыч налаш ок лий, чы-ламтарватэт... Кэнэта руалтэн кучэн, логарым пикташ кўлэш, магыралтэн ынжэ кэрт...

Умбакажэ ала мом ойлышт, Эчан колын ыш кэрт... Шинчажлан йошкаргын, вуйжылан тыж-вуж-ж чўчо, пылшыштыжэ «йоонг» шокта.. Шинчажым почын Эчан ончалэш, кок ўмылка часовой дэчэ нушкыт.. Мом ышташ? Волаш альэ укэ! Кэч мо лийжэ, волышаш!.. Эчан тумо тўнгыш йуз-з волэн шогалэш. Йыр ончалэш, чыла вэрэ тымык. Лач часовой шогымо вэрыштэ «мыгэ-муго, мыгэ-муго» койэш... Эчан тушко куржын колта. Эчан мийэн шумо годым ик ўмылкажэ лыдыргэн волэн возо, йолжо дэнэ «йыч-йоч» чумальэ да, шыпланыш.

— Йōрыш—шоктыш Павлов йўк.

— Йолташ...—манын вэлэ шуктыш Эчан, кок салтак тудым руал-тэнат кучышт. Иктыжэ кўртнō азыр дэнэ чывышталмыла Эчанын логарым пикташ тўнальэ... Эчанын шинчажлан ужаргын, кандын, йош-каргын койо. Кыдысэ пычалжэ ышкак мыландэ ўмбакэ волэн возо-Ушыж дэн—«ындэ пытышым ужат»—шоналтыш...

Уло вийжым погэн, Эчан иктыжым чумал колда, вэсыжым нэр сузо гыч мушкында. Тунамак Эчанын логаржылан йонг чучэш, ышкэжэ ала мозш шўртнээн возэш, кыдшэ йўштō пычал кўртнээш пэрна. «Тэвэ мыйым утаршэ», Эчан шоналда, ты манмэшкэ, пычалым руал-тэн налэш, кынэл шогалэш.

— Кытдам кўшкō!.. Шып шогыза!.. Тарванэда гын, вэрэшдак колэда. Кок салтак кыдыштым кўшкō нōлдэн шогалыт.

— Ида лүд—манэш Эчан,—мый йошкарармэйэс улам, тэмдан тумо йүмалнэ ойлымыдам чыла кольым. Мый тунам тумо вуйышто шинчышым...

— Тый от ондалэ?—манэш иктыжэ.

— От үнъанэ гын, на ончо!—Эчан вуйысо упшыжым пуа. Эчанын упшышто йошкарармэйэс значокым салтак ниалта да, куанэн пэлэшта:

— Йолташ, нэмнан тыжэч утарэ: үмырна мучко тый вэрчэт йумулан кумалына:

— Йөрыш! Часовойын мо үзгаржэ уло, погыза, волгыжмо дэч ончыч куржаш күлэш...

Часовойын пычалжым, косакшым, патронжым налыт, Эчан ышкэ пычалжым налэш, вара писын-писын йүд йүмал вэлышкыла ошкылыт.

Иктаж кок шүдө-важыкым, каймэкэ ик корэм сэрыштэ шуыт Корэмыш пурэн кайшаш годым, чашкэр гыч кум имньышкэ лэктын шогалыт.

— Кө кайа?—йодэш ик имньэшкэ.

— Ышкэнан-влак!

— Пропуск?

— Мушка!

«Шылт-шолт-шолт!» шоктышт пычал затвор-влак. Эчанат пычалжым викталда. Куд пычал ик канаштэ пудэштыт. Эчан корэмышка тёршталда, тунамак, йолжо мугылыт лийын кайа, шокшын чучэш. Шэнгалнэ толык дэч посна пычал пудэштылыт. Изиш лиймэкэ пыл помышгэ, мыландэ волгалтарэн прожэктор йолжым шуйалтыш. Эчан ончалэш, корэм пундаштэ кийа. Кыньэл шогалнэжэ, пурла йолжс йымэн кайа: тўжэм имэ дэнэ икканаштэ шуралтымыла чучэш. Чытэ кэртдэ Эчан йөрлын кайа: «Сисэргэнам!.. Ындэ пытэм!..»—шоналта.. Шинчажлан адак ужаргын, кандын, йошкаргын койэш, вара пычкэмыш лийэш... Эчан йонлэн кайа.

Эчан шинчажым почэш, кэчэ «шыр-шыр-р» койэш. Могыржылан йўштын чучэш... Эчан ончалэш, олык пундаштэ мөдывуй коклаштэ кийак лонгаштэ кийа. Ындэ мом ыштышаш? Кузэ чарашкэ лэкшаш? Тыштэ кийэн иктат ок уж. Тыжакак колэт гынат, иктат ок полшо.

— Чу!.. Мо тидэ?.. Мо шокта?

Умбалнэ «бух-бух, бух-бух!..» пушко дэнэ лүмө шокта.

— Ур-ра-а!..—шоктыш.

Эчан вуйжым нөлдалэш, сэр воктэн опитсэр куржэш.

— Йа... чорт... сотана тўшка!—вурса опитсэр.—Нунылан сотанэ ышкэ полша!..

Изиш лиймэкэ, шорык күтүла шаланэн, ош салтак-влак куржыт Чарныдэ пульэмэт лоткыкта, пычал сургалтэш, пушко мўгыра.

— Мэмнан сэнгат, ошо куржыт!—шоналта Эчан, адак шинчаж: пэтырна.

* * *

Эчан пожалтэш, чылт өрөш? Мо тыгай? Кугу, ош пырдыжан, пөрт. Окнажэ—рушла капка калитка гай. Йыр-ваш эртак ош койко-влак. Угыллаштэ, койко коклаштат уждымо пушэнтгэ-влак кушкыт. Ош койкышто, ош лэвэдыш дэн лэвэдалтын, йынг-влак кийат. Лум гай ош вургэман ўдыр-влак коштыт: тэвэ иктыж дэк тэвэ вэсыж дэк мийат. Йолышт кўварэш огыт тўкнө. Огыт тўкнө дыр? Тўкнат гын, йол йўк шоктыман ыльэ.

Эчан, вуйжым нөлталын, йыр ончалэш. Лачак тудо жапыштэ омса гыч ош вуйан, ош пондашан, ош вургэман кугыза пура, вигак Эчан дэкэ мийа. Ўдыр-влакат Эчаным ончал колтат. Врач воштылалын Эчан дэкэ мийыш:

— Ну йолташ, могай кутырмаш?..

— Мый кушто улам?.. Мо лийнам?

— Улашыжэ лазарэтыштэ улат; лийашыжэ?—тудым варарак ой, лэна, кызыт мыланна альэ шуко ойлаш ок йөрө... Шып кий... Кочмэт-йўмэт шуэш гын, сэстра дэч йод... Лўдшаш ындэ укэ: эн шучкыжо ындэ шэнталан кодын... Иктаж арньа гыч адак тошто гайак патыр лийна...

Эчанын могыржылан сайын чўчэш, шинчажэ ышкак кумалдэш-Омо лугыч колмо сэмын, Эчанын пылшыжлан шокта:

— Сисыргымыжэ (раныжэ) кугу огыл, вўржө шуко йогэн... Тудыжат тунарак огыл, тэвэ ньэрвыжэ... ньэрвыжэ вэрч мый аптранышым.. Кэч кузэ гынат, ньэрвыжлан чот тўкнэн...

Ала ик минут вэлэ эртэн, ала талук эртэн, Эчан тудым ок шинчэ, шинчажым почэш, сисыргышэ-шамыч ик лукушто погынэн шинчын, пэш мутланат.

— Кэч мом ойлыза,—манэш иктыжэ,—коклан чылт өрмө пашам ужат. Тэвэ тэмдан дэкэ плэныш вэрэштмэм дэн ончыч, ошо-влакын пытаргыш гана ончык каймэ годым, нэмнан взводем развэдкыш колтышт. Начальникна унтэр-опитсэр ыльэ. Кайэна, кайэна, йошкаргыныгуштат ок кой. Ик чангашкэ кўзэн шуна, «лўч!» шоктыш. Ончалыым, унтэр-опитсэр пурэнат кайыш. Унтэр-опитсэр почэш отдэлэнный командир пурэн кайыш. Ончэна, тумо воктэн ик йошкарармэйэтс пызэн шогалын, мурыкта вэлэ... Ик кана лўмыжат йара ок лий. Мэ шот дэнэ ынглэнат ыжна шукто, лу салтак шуйналтынат возыч. Куржын гын, мийэн шуаш лийэш ыльэ пэш шуко, визитым пуштэш ыльэ... Тудо визит коклаштэ иктынат колмо ок шу. Чыланат вуйым мыландэш чыкэн кийэна. Пийат, кэч мызар осал лийжэ, тудым пөрвөйак, шиждэготдэ лўдыктэт гын, нигунамаат тый воштарэшэт ок мий. Салдакат тугайак. Ик кана лўдэш гын, тудым нимодэнат ончык колтэн ок кэрт. Вэс отдэлэнный командир пэш кычкыра: «ончык, ончык!»—иктат ок тарванэ. Ышкэжат корэм лаката гыч вуйжым ок нөлдал. Пөрвөйрак йужыжо лўлдаш төчышт, кушто?—Вуйым нөлдал вэлэ шуктат, «фийт» вэлэ шокта. Лўддымө йындын йолжо «йыч-йыч» вэлэ койэш. Мом ышташ? Вэт шымлэн толаш кўлэш. Нэмнан развэдкылан пэш кугу

поручэньэ пумо. Нэмнан ышмлэн толмо почэш, кугу наступльэньэ ыш лий. Эр маркэ йошкаргылан полыш толын шуын. Эр дэнэ насту- пайаш тўнгална да, вараш кодын улына, ышкэнам вэлэ шыгырэмдаш тўнгалыч. Ойлэт гын, йын ок ўнъанэ, тўнам йошкар пронтым ик йын- утарыш... Тудын лўмжым историйыш шўртньō буква дэнэ возаш кўлэш: тугай йын тўжэмлан... Укэ, миллионлон иктэ вэлэ!..

— Укэ, йолташ, тый йонылыш лийат: тугай йын иктэ вэлэ огыл, йошкарармэйэс чыла тугай!..

Йўк шоктымашкэ чыланат ончал колдат, лэвэдышыжым кормыш- тылын, ойлышо салтакым тура ончэн Эчан шинча...

(Умба кыжэ лийэш).

Куралмаш.

Вуй ўмбалнэ чэвэр кэчэ
Шыргыж воштыл ончалэш.
Нурыш лэктын калык тачэ
Шурным ўда, куралэш.

Тўрлō вэрэ кожэрлаштэ
Кайык сылнын муралта,
Шуко вэрэ аңалаштэ
Кутко сэмын йэн вужга.

Шкэт йэнжэ шогаж дэнэ
Курғлыш чылт йарна.
Нэлэ шогам шупшмыж дэнэ
Имнын йыжын пэш пыта.

Комувышто трактыржэ—
Эй, мўгыра, куралэш.
Шонго йэнжэ ушыж дэнэ
Тыгэракын маналэш:

— Эй, айдэмын ушыжат,
Тўрлым шонэн лукталын.
Йорло йэнглан советшат
Тракторымат пуалын.

Мотор илыш у кэчэт
Нэмнан дэке лийшэмэш,
Ончык кайшаш у корнэт
Койын гына йонгэштэш.

Кўтычō Корий.

Колкоз вийан.

Айда, шольым—Тымапий,
Мэ колкозыш ушнэна,
Манын Ййван изажэ,
Шольыж дэнэ мутлана.

— Ййван изай, мый ом кайэ,
Колкозышко ом ушно,
Савураш мыйым ит шоно,—
Тымапийжэ каласыш.

Ййван ушныш колкозыш,—
Пурыш тўшка ушэмыш...
Тымапийжэ шкэдак,
Шўрын ончэн вэл кодо...

Кум ий нарэ жап эртыш,
Колкоз койын вийангэн,
Кутко муно гай тушан.
Тушто шурно шочалэш...

Имнэ, ушкал—вольыкат,
Йавык огыл, Тымапин гай;
Йўмаш, кочмаш, чиймашат.
Шўкшў огыл ожео гай.

«Ок, кайшаш, кайшашак
Колкозышко улымаш!»
Тымапийжэ бпёла,
Ышкэвжым ышкэ тэе вурса...

П. М. Кушакова.

Нэвэров.

ОЙГО.

Вучыдымо ойго Анушлан вэрэштэ, нигузэат тудым шкэ ўмбачшэ сўмырэн ыш сэнгэ. Пётыржб дэнэ Ануш кандаш тылчэ илыш. Тидэ жап илымаштэ, нунын коклаштэ ниногоай шургымашат лийын огыл ыльэ. Коктын ласкан илэн пырля пашам штэныт. Ануш, эрэ, ниногоай шургымашат ынжэ лий, манын, Пётырлан сайым ышташ тбчэн Пёрт кбргымаат йандарын кучэн, вургэмымаат тумыштылын. Кэнгэж паша годым гын, кочкышым йамдылэн шукта да, вара марийжэ дэнэ пырляк пашаш кайа.

Ануш мўшкыран лий да, илыш чылтак вапталтэ. Пётыр сыраш тўнгальэ. Тудлан тыгэат; тугэат ок йбрб. Ик ласка шомакымаат ок колыкто. Пётырлан Ануш чурийжэ дэнат, кугтырмыжо дэнат кэлшыдымэ лийэ.

Ик-кана Пётыр йўшб вуйа толын пурышат, Анушын вургэм шондышым пёрт гыч луктын шуыш да, шыдын кычкыральэ:

— Кай! Куш вуйэт пура тушко кайэ. Мый вэс ватым мунам!

Пётыр йўшб вуйа кычкыра манын, Ануш шоныш. Укэ Пётыр утларак вэлэ каргашаш тўнгальэ. Анушым, мушкындым чумыртэн, пэрэн колтыш. Ўдырамашын илышыжак тыганьэ: марийжэ кыра, орландара, вольыкланат ок шотло, манына гын, сай йын волькышымат чамана.

Ойгыжо дэнэ Ануш, шортын колта, йўдлан аваже дэкэ ой йодаш кайа. Ачаже дэнэ аваже каргашаш вэлэ тўнгальыч. «Марийэтлан сайым ыштэн моштэн от ул», манын вэлэ вурсат. Йын каргашаш тўнгалэш гын, кузэ сайым ыштэн моштэт?..

Ануш урэмыш лээтэш гын, тушто ватэ-влак парньашт дэнэ ончыктэн воштылыт:

— Ончо, ончо, Пётыр ватыжым, нимолан ок йбр да, поктэн колтэн!

Ойгыжо дэнэ Ануш кошка, чэвэр чурийжат пыташ тўнгалэш. Ойго йбрэ тудын эргэ аза шочо. Изи азат аважын ойгыжым палшыла, йўд-кэчэ магыра. Анушын марижлан тидат ыш кэлшэ. Тудо Анушлан вигак каласыш:

— Тыйым сурт гыч азатгэ поетэн луктам! Куш шотым, муат туш кай! Мом мый уто кое логарым пукшэм?..

Ануш изи аважым шўм пелэнжэ кучэн, колшым шўгарыш ужатышэ гай ойгыжо дэнэ шортын колта. Шортэш, нигузэат чарнэн ок кэрт. Кунам от шорт: ача дэнэ ава вурсат, мари покта, окса укэ, изи эргыжэ дэнэ шкэнжым пукшаш йўкташ кўлэш вэт?.. Паша ышташ кайаш гын, азан ватым нигбат ок нал. Аважым налын Ануш аваже дэк ошкылэш. Аваже туныкта:

— Пётрын йолэшжэ суко ит покто—ман, манын Пётрым сорвалаш шүда.

Анушын титакшэ уэ: Молан йолэш сукаш?...

— Сорвалэ ала ашна? Анушын тыгай шомакым колыштмыжат ок шу. Тугэ гынат, пытаршышлан кайэн ончаш, шона. Урэмыш лэктын Пётыр пёрт вэлэш опкылэш: Пётрын окнажэ дэе мийэн шуэшат, кўнчэн шогалтымла, шогалэш. Овна гыч ужэш: Пётыр омбалнэ у ватыж дэнэ модын, воштылын шинчылтэш. Ануш нимом ышташ ёрэш, вуйжым сакэн мбнгэш пёртылэш. Монгыштыжб шўмжым пызырэн возешат огешат шорт, кў ганьэ кийа. Азажэ шэпкаштэ магырэн кийа, тудын дэкат огэш кыньэл. Аважэ мийат, Анушым кычыра, тудо аважэ дэнат ок кутыро, огешат тарванэ. Ачажэ эрэ вурса да, вурса.

Ануш шынак. Ойго чылтак пызырэн, илышат томам лийэ. Кушко ўдырамаш изий аза дэнэ кайа? Кў тудым ласеа шомак дэнэ ырыкта? Кў ойго гыч утара? Эргыжымат шкэтын куштэн огэш кэрт, вэс пачаш марлан кайашазан ватым кў налэш? Шуко Ануш шонэн, йёным кычалын. Пытаршышлан азажым Пётыр дэе намийэн кудалташ шонэн пышта. Тудынат эргыжэ, тудо ончыжо.

* * *

Йўд. Йырым-йыр тымык. Урэмыштэ ик пий йўкат ок покто. Ануш пич йўдым кыньэлешат, изий азажым шовыч лаштыкэш пўтыралэш, пёрт гыч лэктын кайа.

Шоешо шовыч пўтырмак Ануш шўм пэлэнжэ кучэн, шортын-шортын, нумалын кайа. Куш кайа—ушэштарэнат огэш кэрт. Шогалэш да, йырым-йыр ончалэш, адак опкылэш.

Пич йўдыштб ик йэнат тудым ок шогалтэ, «куш кайэт?»—манын нигбат ок йод. Тудын вачыжым ойго, куго кўйла пызыра. Изи азажат шортэш, чизым йодэш. Шовыч пўтыркаштэ, пидын пыштымэ кайыела чумэдылэш. Анушын ойган шўмжылан йёсын чучэш, курым мучко тыгэ йёсланэн илаш ыныж логал, манын, ышкэ илышыжым ышкэ кошарташ шонэн.

Пётыр пёрт дэе шуэшат, дэлэгаткэ - Майрам ваш лийэш. Тудо Анушын ойгыжо нэргэн колын. Йўдым урэмыштэ ваш лиймашэш йодэш:

— Тыгай жапыштэ тый кушко кайэт? Ануш ёрешат, пэлешта:

— Аза ала мо лийын да, Вома кува дэе кайэм—

— Мо лийын азатшэ?—адак йодо Майра...

— Нигунарат ок малэ. Йўд йэда магыра,—манын Ануш шойаклыш. Шёе ойгыжым йэндан ынеж ончыкто улмаш. Садак нимо дэнат полшэн ок кэрт шоныш.

Анушым Марийа сайрак ончалэш, пуалшэ шинчажым ужешат, йодэш:

— Кузэ илэт?

— Илыштам—эркын пэлешта Ануш.

— Марийэт йёршешак тыйым кудалтыш мо?

— Йёршынак.

— Азатлан оксам тўла мо?

— Могай оксам?—ёрын Ануш йодэш.

— Кузэ, могайым? — Майра брәш — Тәнәсә закон почәш азан ачажә дәнә аважә ойрлат гын, аза ончашлан ачажә оксам тўлыман.

Ануш тунәмдымә улмаш. Тыгай законым шинчән огыл. Ануш Майрам онча болыштәш.

— Марийәт тыйым азат дәнә когындам кудалтән, маным болнам да, шукәртак тый дәнәт кутыраш шонәнам ыльат, жап лийын огыл. Айда мыйын дөкәм, иктаж шагатлан кайәна. Мыйә тидә паша нөргән тыланәт корным ончыктән пуәм.

Майра партийыштә шога. Могай закон дәнә алиментым кычалман, тудымат шинча.

Ончычын Майрам, ўдырамаш погынымаш ыштылмыжлан Ануш воштыләш вәлә улмаш. Майран марийжә сарәш колән, көк йочажә дәнә вәлә кодын. Шуко ойгым ужын, ўдырамаш илышымат палән налын. Ануш дәнә эргыжым Пўтыр кузә кудалтән, тудымат Майра палән. Азалан алиментым Пўтыр тўлыжб мавын, Анушлан куш кайаш, кузә ышташ ойым пуән.

Ануш Майран ойжым омыжә дәнә болыштылла болыштәш, огәшат ўшанә

— Мый шукәрсәк ўдырамаш-влак дәнә шургәм. Мый нувылан; „мыланна изишак тунәмаш, у йўлам ончалаш кўләш“, манам гын, нуно мыйым воштылыт вәлә ыльә. Иктаж мөгәнә ойго вәрәштышат, ышкәжә куш кайаш — огыт шинчә. Ўмаштә ик-кана тулык Мосәйәва тольат — „мыйым ача лийшә (свекор) сурт гыч цокта, нимом пуаш ок сбрб“, манәш. Мый тудлан калык судыш йодмашым возән пушым. Суд тудлан пайым судитлән пуыш. Тыланәтат Пўтырым судыш пуаш кўлән, тудо пәшак ынжә тбрштыл. Тыгайлан сай закон уло. Шочшым ыштән гын, пукшыжо, чыла нәлыжым ўдырамашлан ынжә пу. Ўдырамашын шкәтак ончән кушташ ўнбаржә укә.—

— Мый кузә судыш пуәм? — йодо Ануш. — Мыйжә возәнәт ом мошто.

— Возәнә, — маньә Майра, — мый ышкә возән пуәм, тушто ончат. Чыталтә.

Майран поро ойжо дәнә, Анушын шўмжылан „луш“ чучо. Пўтыр дөкә изи аажым намән кудалтынәжә ыльә, вара тугай шонымашым кудалтыш. Мўнгыжб пбртылб, илаш мөшайшә пычкәмышыжым йўд вошт шонән кийыш.

— Пўтыр мыйым илаш ынжә пурто вәлә — шона Ануш — шорташ ом тўнал. Шкәат ындә тыгай йәнлан марлан ом кай. Оксам тўлыжб ыльә, тунам аза дәнәт нәлә огыл.

Ануш сайын малән ыш кәрт. Тўрльымат шонаш вәрәштә.

* * *

Шуко кәчат ыш әртә, Ануш дәнә Пўтырлан судыш кайаш кынага тольо. Пўтырын озанлыкшым палән налын суд тыгай пунчалым лукто: Тылчә йәда аза ончашлан 5 тәнтә дәнә, 18 ий мартәк Пўтыр дөч кычалаш.

Пўтыр пәш сырыш. Тугә гынат, нимом ыштән ыш кәрт.

Анушын шўмжыланаш „луш“ чучо, йывыртән мўнгыжб суд гыч кайыш. Вәсканажым Марйалан оила:

— Тыгай ойгым чыташ пәш йбсб. Мый тунам азам кудалтынәм ыльә. Тау, тыләнәт, ойго гыч утаршыч.

Рушла гыч кусарән С. Новиков.

Крэсаньык писачыл погынымаш.

Шукэртэ огыл Москошто писачыл погынымаш лийэ. Погынымашыш ССРУ кӱргысӱ писачыл-влак толын ылыч. Чылажэ лучко тӱрлӱ калык гыч погынышт. Утларакшэ руш ыльэ, моло калык кокла гыч иктын-коктын вэлэ ылыч. Марий Кундем гычат коктын мийышт.

А. В. Луначарский литератур пашаштэ коммунист партий дэн Совет властын политикышт нӱргэн кутырыш...

Ожно сылнэ литератур утларакшэ капиталист тӱшкалан гына мындырланаш, нунын койаштым чыгылташ полша улман. Писачыл-влакшат поян кашак гыч лӱктын шоганыт. Руш писачыл—Пушкин, Гоголь Лермонтов, Толстой, Тургеньэв—эртак помӱшык-влак. Шӱмӱр-крэсаньык гыч лӱкшэ писачыл, кушто иктэ гына, койӱдӱн. Тугэ гынат, кугыжа годсо буржуй писачылым чылаштымак вурсаш ок лий. Йужо писачылын возымыжо кугыжан, помӱшыкын, тошто илышын осалыштым чарашкэ луктын шогӱн, рӱволютсо пашалан полшӱн.

Окчабрсӱ рӱволютсо дӱч вара гына пашазӱ-крэсаньык литературлан вийнаш ӱрӱэ лийӱ, пашазӱ-крэсаньык кокла гычат писачыл-влак лӱкташ тӱгальыч.

Сылнэ литературын шотшо кугу. Шӱмӱр-крэсаньыкын литературжо мыланна у илышым, социализмым ышташ полша. Садлан коммунист партий дэн Совет власть крэсаньык писачыл-влакым жаплат, нунылан полшат.

Максим Горький—60 ийаш; рӱволютсо дӱч ожняк возаш тӱгальын. Тудын чапшӱ пӱтынь мландӱ кумдыкӱш шарлӱн. Утларакшӱ шӱмӱр кашак илышым воза. Шкӱжат ожно шуко орлыкым ужын, йыг кид йӱмалнӱ шуко орланӱн илӱн. Шӱмӱр илышым пӱш сайын шинча, пӱш кӱлштарӱн воза.

Погынымаштӱ М. Горький тыгӱ ойлыш: „кызыт пашазӱ-крэсаньык кокла гыч шуко писачыл лӱктынит. Тугӱ гынат, тӱнисӱ писачылын кӱчӱкшӱ уло йылмӱ виктараш тыршыман пӱш шагал. Садлан ик писачыл дӱн вӱс писачылын ойыртӱмыштым палашат йӱсӱ, нуно ик гайракак улыт, ик гайракак возат. Гӱройыштым раш ончыктӱн огыт кӱрт. Садлан гӱройыштат ик гай-ракак лӱктыт. Адак йужо писачылжӱ возышаш тьмыжымат вашкӱ муын ок кӱрт. Кнагаштӱ, газӱтыштӱ да мойын, кычалӱш. Шонӱт гын, кызыт тьмым ала мынь-арӱ кычалшаш укӱ. Кызытсӱ илыш тьмылан пӱш поян, тӱрлӱ тьмым кӱчын кондӱн цуа. Руалтӱн налын гына, кӱлштарӱн возӱн гына машто.

Писачыл паша куштулго огыл, модыш огыл. Тудым пӱш чот тыршӱн ышташ кӱлӱш. Сайын, пачаш-пачаш шоналтыдӱ ик мутымат возаш ок кӱл. Йылмым виктараш тыршаш кӱлӱш. Шуко лудмо-йылмӱ пойдараш полша. Кызытсӱ писачыл-влак шагал лудыт.

Адак йылмым тыгӱ пойдараш лийӱш: калык дӱч ойырлаш ок кӱл, калык коклаштӱ, калык дӱн пырля илаш, калыкын мутланымыжым колышташ кӱлӱш. Калык коклаштӱ лывыргӱ йылман йыг йатыр лӱктӱш.

Цүтэнь Российсэ кресаньык писачыл-шамычын 1-й Погылашын Привидиумжо. Максим Горький мутым ойда.

Шугынь Россиясэ крәсаньке писачыл-шамычын 1-й Погонынамашышт. Тамга дәнэ мари дэлэгат Борисов И. А. олчыктымо

Писачыллан тунэмдә огәш лий. Кызытсә писачыллан Маркс дән Ләнин тунуктымым ыглән налаш күләш. Литератур пашан, умбакыжә, шкәнжын теорийжат, правилжат уло. Тудымат шинчыдә огәш лий. Мый шонымаштәм, литератур пашалан тунуктымо лұмын школым почаш күләш. Тұңгалшә писачыл-влакым тугай школышто тунуктән лукт дә огәш лий.“

Батрак йалташ крәсаньык сылнә литературын корныжо нәргән каласыш: Крәсаньык писачыл-влак кызытсә йалысә илышым сылнә мут дән ончыктышт. Нуно шкә возымышт дәнә йал илышым уэмдаш, сотсиализм корно дән колташ, озанлыкым тұшкагдаш полшышт.

Йалысә литератур у илышым ышташ ок полшо гын, тугай литературын күдәшыжә укә. Йужо писачыл-влак кызытат крәсаньык илышым шәнгәк шупшаш төчат, шкәт-посна озанлыкым сайәш лукнәшт, сотсиализм илыш нәргән ик мутымат огыт возо. Тугай писачыл-влакын возымышт мыланна ок күл Нуно илышым шәнгәк чактарат. Нуно капиталистлан-влаклан полшат.

Крәсаньык сылнә литератур рәвольутео пашалан полшыжо, илышым коммунизм корныш лукташ тыршыжә. Крәсаньык писачылын шонымашыжә шәмәр шонымаш дән кылдалтшә, марксизм дән ләнинизм корно дән кайжә. Тугай писачылым вәлә крәсаньык писачыл манаш лийәш.

Крәсаньык писачыл пролөтар писачыл дән ик сәмын ыштыжә. Нуно коктынат илышым сотсиализмыш, коммунизмыш колташ полшат. Пролөтар писачыл—ола, паврик-завот, пашазә илыш нәргән воза; крәсаньык писачыл-йал шәмәр илыш нәргән. Крәсаньык писачылын йылымжә-крәсаньык йылмә, ончыктышаш сүрәтшә-йал илыш сүрәт. Пролөтар писачылын йылымжә-паврик пашазә йылмә, ончыктышаш сүрәтшә—оласә паврикысә илыш сүрәт. Моло ойыртәмыш нунын коклаштә лийман огыл.

Замойский йолташ крәсаньык писачыл ушәм Рүдо Советын пашажә нәргән отчотым ыштыш.

— Ожно писачыл ушәмын ик кугу йонгылышышо ыльә,—маньә.—Иктажын 2-3 изи возымашыжә газәтәш альә журналәш савыкталын гынат, тудым писачыл ушәмыш пуртат ыльә. Тугыштымә дәнә кәлшыдымә йәнгәт ушәмыш шуко пурән ылыч. Шукыжым писачыләш шотлаш йөршәш огәш лий улмаш. Тугай ушәмыштә пашам күләш сәмын виктарашат йбсә ыльә.

Садлан олжысо пашанам йөрдымашыш луктына гынат, йонгылыш огына лий.

Кодшо шопым Писачыл ушәм Советын Пләнуужо тыгай пунчалым лукто, ушәмыштә улшо писачыл-влакым угыч рәгистровайаш. Утларак возышым, писачыллан йөршым гына ушәмәш кодаш. Мольжым: пагал возышым, писачыл лийын кәртдымым ушәм гыч ұштын луктал ыштымә. Нуно күләш сәмын пашам виктараш вәлә мөлайкалат. Нуным, возаш шунәмаш шәнат гын, писачыл кружокәш гына кодаш лийәш.

Ончыкыжат тугак ышташ вәрәштәш: кб сайын возаш тунәмнәжә, писачыл лийнәжә, ончыч писачыл кружокыш пура. Вара, пашажә вийнымәкә, шкәнжын возән кәртмыжым, писачыллан йөрмыжым ончыктымәкә, тудым крәсаньык писачыл ушәмыштәт пурташ дийәш.

Сылнэ литэратур пашам тыгыдэ калык коклаштэ виктарашлан лийын, Рүдö Совет пэлэн националь сәксий ойрымо ыльэ. Пашажым тудо түвыт ыштэн огыл. Садлан түрлö калык коклаштэ паша кузэ каймым шинчалтын огыл. Литэратурымат иктэ вэсылан ваш-ваш колталтын огыл.

Пролэтар писачыл ушэм дэнат ваш-ваш кыл кучымашна лшкыдырак лийын.

Рүдö Совет пэлэн литэратур бүрö ыльэ. Тудын пашажэ гына шинчалан койэш. Окчабр гыч тўғалын кызыт мартэ бүрö, түрлö вэрла гыч колтымо 500 савыш лышташык ойлымашым, 73.000 корно почэламурым лудын, тэргэн, түрлатэн колтэн. Адак еö, кушто, мом возаш тўғалмым шинчэн шөгэн. РСФСР кöргыштö кызыт руш писачыл-влак 53 сылнэ мутан кнагам возат, түрлö журналыш 130 йэн возымашым колтат. Чылажэ 400 возышо йэн шотлэн лукмо. Ушэмыштыжэ гын, 1000 йэн шотлаят.

Субботин йолташ возаш тўғалшэ писачыл-влак коклаштэ пашам виктармэ нэргэн каласа: „возаш тўғалшэ писачыллан полшаш күлэш. Тидэ пашам писачыл кружок-влаклан пуман. Кружокышто писачыл-влакын возымыштым колыштын, тэргэн налман, күчүкшым, йонгылышыжым ончыктыман. Адак литэратур касым ышташ күлэш. Тушто калык ончылно сылнэ мутым лудын ончыктыман. Литэратур касат писачыл пашам виктараш пэш полшышашлык.

Кружок паша вуйлаташ 1-2 талырак писачылым ойраш күлэш. Вуйлатышэ-влак шкэ пашашт нэргэн Рүдö Советыш отчетым колтышт. Отчет гыч пашам ыңлэн налын, Рүдö Совет, шкэ шотшо дэн, пашаштэ мо сай, мо йонгылышым ончыктэн пуа. Кружок пашам күлэш сэмьн виктарашлан лийын, Рүдö Совет шкэ кокла гычшэ вэрлашкэ члэным кашын ойрэн колтыжо. Тидэ паша план почэш ышталтшэ. Тыгыдэ калыкымат мондыман ыңжэ лий.

Кызыт мыланна эн ончыч Йошкар армийштэ, йал-озанлык пашачэ ушэмыштэ улшо писачыл кружок пашам виктараш тыршаш күлэш. Нунын кокласэ писачыл-влак кызыт мыланна утларак күлыт. Йаллаштэ, колкозышто, совкозышто писачыл пашам вийаңдаш күлэш.“—маньэ

Субботин йолташак йалысэ тэатр нэргэн каласыш. Йалысэ тэатр пэш кугу пашам ышта. Нымогай кампанийат йалыштэ тэатр дэч посна окышталт. РСФСР мучко 30.000 йал тэатр, 30.000 драм кружок уло. Члэнлан 500.000 йэн шогат. Талукушто тэатырыш 15 мылион калык ончаш мийэн. Тэатырын күлэшыжэ тыжэч палэ. Советыш, коператсыш сайлымэ годым, шурно лэктыш кугэмдымэ пашаштэ, моло кунамат йал тэатырын полшымыжо кугу лийын.

Йаллан кэлшышэ пиэс гына дэш шогал. Колкоз нэргэн пиэс йөршын укэ. Тидым крэсаньык писачыл-влаклан чот шоналташышт вэрэштэш. Йаллан кэлшышэ пиэс возымаш—нунын пашашт. Йал тэатырлан йөршö пиэс савыкташ лўмын журнал „Деревенский театр“ лэктэш. Тудо журнал редаксий гоч 2000 пиэс ончалтын. „Беднота“ газетат тидэ шотышто йатыр полша. Тудын ыштэмэ конкурешо годым вэрла гыч 4500 пиэс колтымо ыльэ. Эртак йалысэ возаш тўғалшэ писачыл-влак колтэныт. Тугэ гынат, йал тэатырлан кэлшышэ пиэс пэш шагал.

Пытаргышдан крэсаньык писачыл ушэмын уставшэ нэргэн пунчалым лшкыч, вара Рүдö Совет дэн тэргышэ комиссым ойрышт.

АРАКА.

(Задачэ).

Кок марий ола гыч толыт. Понгым ужалэныт. Иктыжын ораваштыжэ. 3 вэдра пурymo йара бочко, вэсыжын—7 вэдра пурymo. Чодраш шуыт. Ончат: корно ўмбалнак пэчкэ кийа. Лишкырак мийат: лу вэдра пурymo пэчкэ тич арака. Пэш куанат. Коктынат йуаш йоратат. Тунамак аракам пайлынэшт.

— Тый кызытэш кум вэдражым нал; йалыш шуымэк мый тылат адак кок вэдрам пуэм,—иктыжэ ойла.

— Ай, чойа улат. Тый шкэ кум вэдрам нал.

— Мыйын тугай бочкэмжат укэ. Тыйын бочкэтшат лач кум вэдра пурмо.

— Тый онталэт. Ожнат ик кана ондалэнат. Кызытат тэнтэ пушашэт уло. Ом иньанэ. Кум вэдра дэн ом кёнё.

Мом ыштыман? Кузэ пайлыман? Кэлшымашыш шуын огыт кэрт. Йатыр шонэн шогат.

— Чу! Мый шинчэм. Айда тыгэ ыштэна!—манэш пёрвой ойлышыжо. Шонымыжо сэмын ыштат, когыльаныштланат 5 вэдра гыч арака вэрэштэш.

Палыва! Кузэ нуно аракам пайлэныт?

Т.

Пэлэдыш.

Васьюкова Эчика лүмэш.
1929 йын 7-шэ апрэлыштэ
йэнг лүймё дэнэ колэн.

Шошым кэчын олык мучко
Ужар шудо кушкылда,
Ужар шудо—сывын гычын
У пэлэдыш койылда.
У пэлэдыш мыйын шумым
Тарвалталэш моткочак
Шошым йужшо кап-кылэмжым
Йуалталэш путырак.
Йыр-ваш ужар постозт,
Йыр-ваш шокшо, чатката!..
Эк, Йиван, тый-тушман,
Ит тошкал шудынам!..
Ак логал пэлэдышэм!..
Итэ, итэ!..

Мом ыштэт?

Молан күрльыч сай чачам?
... Тыгак күрльыч мэмнан дэчын
Комсомолка-Эчиком.
Эчика...

Ой, мом шонэм!?

Ок лий колышым кыньэлташ!
Шыпрак лий, изи шүмэм!
Ок лий тудым тарвалташ.
Тушман пульё ыш чаманэ
Комсомолка-ўдырнам,
Қолтыш тудо „вэс тўнъашкэ“
Йораталмэ йолташнам!
Эчика пытэн йоршэш
Ок лий тудо нигунам,
Тудын йўкшё кожэрэш
Огэш шэргылт ик-канат!..

М. Иванов.

Редакцэ коллэгий члэн-влак: { Т. Д. Шатров.
С. Г. Чавайн.

Кудымышо номыран „У вий“ нэргэн.

(Тэргымах).

Май тылзылан журнал вараш кодынрак лэктэ.

Сүрэт-влак чылажак огыт кэлшэ. Ончыл ластыкыштак—тэлым тунэмаш кайшым ыштымэ. Тидэ сүрэт шыжэ дэн тэлылан гына кэлша. Кызыт кэнгэж пүртүслан кэлшышэ, альэ рэволютсо паша койыш, альэ иктэж вождь сүрэт күлэш ыльэ. Адак 32 вэлыжыштэ ала могай сүрэт, палэ огыл. Тидэ сүрэтын йүмаланжэ мом ончыктымыжым возаш күлэш ыльэ. Марий писачыл, поэт-влакын сүрэтышт сай. Ончыкыжат тыгай сүрэтым пуртыман. Адак «У вийэш», моло журналысэ сэмын лүмын сүрэт ластыкым ыштыман.

Почэла мут-влак сай улыт. Утларакшэ Чавайн дэн Шабдарын почэла мутышт чоныш логалыт. Муровлак чылт йалысэ улыт. Йужо мурыжо (3-со дэн 12-со) кызытэ илышлан огыт кэлшэ.

С. Эчанын «Окмак» лүман кок кыдэжан онгарчыкшэ—йбра гынат, йонгылыштыжат уло. Модшо йыг 9 ончыктымо, возымаштыжэ 7 вэлэ,—Плагидэн Вачи укэ улыт.

Шкэтанын «үчашымэ» мыскаражэ онгай. Марий калык тыгай мыскарам йоратэн лудэш.

Митьурин-Иатманын «Көви-намат» мыскаражэ кэлша.

Смирнов Кавырльан «Тулык Йэмит» ойлымашыжат йбра. Тудо альэ возаш тунгалын вэлэ да, йылмэ шотшо

вийнэнак огыл. Эрэрак возэн, ышкэн жым тюрлаташ пижэш гын, сайын возаш тунэмшашлык.

Митьурин-Иатманын «Пэлкид Онтось» ойлымашыжэ сылнэ. Калык йоратэн лудшашлык.

Китнэемарийн „Лумэгож“ ойлымашыжэ сай. Ойлымашым ышкэ лүмэшыжак возэн. Ойлымаш чылт ышкэнжын огыл: Гаршинын—„Четыре дня“ гыч тошто сарым граждан сарлан кэлыштарэн, күсарэн возэн. Возымыжо шүмыш логалэш.

Мушкинский-Васлийын. „Кугэчэ йүт“ мыскаражэ онгай. Тидэ утларакшым ырвэээ калыккан кэлшышашлык.

Курык марила возымо ойлымашат, почэла мутшат сай улыт. Курык мари дэн олык мариалан ик литератур йылмэ ыштымаштэ тыгэ ваш-ваш возэн шогымо полша. Ончыкыжат тыгэ курык марла возымым пуртэн шогыман.

Адак моло литератур журнал, газет-влак сэмын марий писачыл, поэт-влак кушто илышыштым, мом возымыштым увэртарэн шогат гын, пэш сай лийэш. Тыгайым калык пэш лудэш, возышо-влакымаат шинчаш тунгалэш.

Шарадэ, задачэ, мыскара моло онгайымат эрээк пуртыман.

Кожэр-Микал.

МАРИЙ КУНДЭМ КНАГА ЛУКШО ПӨЛКА

1928 ийын дэкабыр гыч тунгалын тылзэ йыда ик №

≡ „У В И Й“ ≡

ЛҮМАН СЫЛНЭ МУТАН, СҮРЭТАН ЖУРНАЛЫМ ЛУКТЭШ.

Журналын кугытшо 3 пэч. лист (48 вэлыж).

ЖУРНАЛЭШ: ойлымаш, почэла-мут, пиэс, мыскара, түрлө йомак, критик т. м. пэчэтлалтэш.

ЖУРНАЛЫН АКШЭ: 1 тылзылан 45 ыр. 3 тыл.—1 т. 20 ыр. 6 тыл. 2 т. 25 ыр. 12 тылч.—4 тэнтгэ.

Журналым тыгай адрес дэнэ йодса:

г. Йошкар-Ола, Маробласти

Марийское Областное Издательство.

Марий Кундем кнага лукшо пӱлка тыгай кнага-влакым ужала:

пӱчӱла №№	А В Т О Р	К н а г а л ӱ м	А К	Могай йылмэ
1	Янтемир.	МАО (очерк)	2—50	Руш йыл.
2	Васильев.	Материалы религиозных верований. и срядов народа марий	—30	”
3	”	Элементарная грамматика мар'языка.	—35	”
4	”	Религиозная секта „КУГУ СОРТА“	—30	”
5	”	Кимсар	—20	Марий йыл.
6	”	Марий-Мутэр	3—00	”
7	Михеев.	Основные правила русской грам- матики в школах нацмен	—35	Руш йыл.
8	Янтемир.	Описание МАО. Звениговский к-н.	—45	”
9	”	” ” Оршанский кант	—55	”
10	”	” ” Краснококшайск. к.	—45	”
11	”	” ” Юринский кантон.	—55	”
12	”	” ” Моркинский к-н	—45	”
13	”	” ” Козмодемьянск. к-н.	—55	”
14	Орлов.	Кресаньык ӱдыр-влак	—10	Марий йыл.
15	Мухин.	Лавра (икшывэ-влаклан)	—15	”
16	”	Сурт кайык влак (икшывэ-влаклан).	—15	”
17	”	Мари калэндар 1929 ийлан	—35	”
18	Мухин Н.	Пӱчӱла мут	—65	”
19	Шабдаров.	Кӱслэ йӱк (пӱчӱла мут)	—25	”
20	Бронин.	Лэнин корно дэн, I лук	—40	”
21	”	” ” ” II лук	—50	”
22	Чавайн.	Мӱкш отар (пиэс)	—25	”
23	Егоров.	Мӱкш ончымо	—18	”
24	Козлов и Никулин.	Политграмма	1—00	”
25	Шлыков.	Очерк лесного х-ва МАО ч. 1-я	1—00	Руш йыл.
26	Киндеев.	Кузэ колэктыв озанлыкыш лэкман.	—15	Марий йыл.
27	Крутоши- ский.	Келкоз члэнлан мам шинчылан	—20	”
28	Яковлев.	Шурно лэктышым кузэ кугэмдан	—20	”
29	Киндеев.	” ” ” ”	—15	”
30	Янтемир.	Описание МАО, Сернурский к-н	—50	Руш йыл.
31	Егоров	Матер. по истории народа марий.	1—25	”
32	Васильев.	Вольык чэрым эмымэ	—30	Марий йыл.
33	Кэлтэй Пасэт.	Альзынтым кузэ кычалман	—20	”
34	Шкэтан.	Йумын йазыкшэ (ойлымаш)	—20	”
35	”	Ойлымаш-влак	—30	”
36	”	Важык вуйан йыдал (пиэс)	—08	”
37	Миронский.	У корно дэн	—10	”
38	Булак.	Батрак ырвээзэ вокласэ паша	—05	”
39	Иванов.	Сӱсна ашнымаш	—15	”

Заказым тыгай адрес дэнэ ыштыман: гор. Йошкар-Ола,

Маробласти, Торготдел Маробиздата.

Партий, профсоюз организаций-влаклан, ОНО-лан,

школ-влаклан 10% скидка лийэш.